

SANTINI V ŽELIVĚ

PAVEL ZAHRADNÍK

Osudům premonstrátského kláštera v Želivě¹⁾ v barokní době nebyla dosud věnována taková pozornost, jakou si bezpochyby zaslouhuje. Želivští opati 18. století Jeroným Hlína (1703 - 1725) a Daniel Antonín Schindler (1725 - 1752) byli zajímavými osobnostmi, srovnatelnými se známějšími cisterciáckými opaty Snopkem, Vejmluvou či Tytlem, a jejich činnost jako stavebníků a zvelebitelů jejich kláštera si zaslouhuje bližšího prozkoumání. Naše pozornost se však soustředí přednostně na období, kdy po velkém požáru roku 1712 pracoval na obnově kláštera architekt Jan Blažej Santini, jehož tvorba poznamenala dodnes nejen samotný klášter, ale zřejmě i mnohé stavby v okolí, zvláště ovšem na panství želivského kláštera. Jak známo, archivní prameny osvětlující Santiniho osobu i tvorbu jsou poměrně skoupé a přinášejí s sebou mnoho otázek. Z tohoto ohledu jsou prameny vztahující se k Santiniho činnosti pro želivské premonstráty v jistém směru klíčové, protože nám dovolují blíže nahlédnout do způsobu jeho práce pro jednotlivé jeho zaměstnavatele. Těmito prameny jsou na prvním místě roční kalendáře želivských opatů, do kterých si opati (někteří velmi stručně, jiní - a mezi nimi našťásti právě opat Hlína - obšírněji) zapisovali i poznámky k jednotlivým dnům; kalendáře jsou uchovány v archivu želivského kláštera, uloženém zatím ve Státním oblastním archivu v Třeboni.²⁾ Druhým základním pramenem jsou želivské klášterní anály, dosud kupodivu novějším bádáním nepovšimnuté, jejichž část týkající se období, které nás zajímá, je prozatím uložena v Památníku národního písemnictví; při jejich využívání je však třeba mít na paměti, že nebyly psány současně s událostmi, nýbrž zřejmě s odstupem několika, někdy i více let, takže v datování tu občas dochází k drobnějším nepřesnostem. Neomezíme se ovšem pouze na osobu Santiniho a jeho spolupracovníků, nýbrž věnujeme pozornost také jednak předcházející stavební činnosti v klášteře v barokním období,

Obr. 1: Barokní Želiv, rytina z knihy: Daniel Antonius Schindler, *Westigium in via Maris*, Pragae 1721.

zvláště ovšem za Santiniho zaměstnavatele opata Hlíny, jednak dokončení obnovy kláštera a dalším stavebním podnikům na želivském panství, Santinim snad ovlivněným, ještě v jistém období po Santiniho odchodu ze želivských služeb.

Iniciátorem zahájení stavební činnosti v želivském klášteře po vykoupení Želiva z majetku Trčků roku 1623 byl strahovský opat Kašpar z Questenberka, za nějž se „stavěla loď kostela“,³⁾ vysvěceného pak kardinálem Harrachem kolem roku 1630. Stavitelem měl být údajně jakýsi vlašský mistr, jehož jméno však neznáme.⁴⁾ Za opata Norberta z Amelunxen (1649 - 1654) byla nákladem 1200 zl. postavena kaple Narození Panny Marie (na Oštavku) a byly položeny základy k novému konventu, avšak práce nebyla v zamýšleném rozsahu dokončena.⁵⁾ Přesto však mohl být dokončený trakt konventu roku 1652 posvěcen.⁶⁾ Opat

1) Nejstarší tištěnou publikací přinášející zprávy o některých stavebních činnostech v želivském klášteře je zatím nepovšimnutá práce Josepha Bulana a Daniela Khernera *Arcana status Siloe seu Theses ex universa philosophia arcanis historicis et politicis interdistinctae*, Jindřichův Hradec 1729. Základem všech dosavadních publikací o Želivu jsou však práce Viktora Bezděky z druhé poloviny 19. století, totiž *Památky kláštera Želivského*, *Památky archaeologické a místopisné* 2, 1856, s. 145 - 152, *Památky na Želivsku v kraji Časlavském*, *Památky archaeologické a místopisné* 3, 1859, s. 128 - 135, 155 - 159, a *Praemonstratenser Chorherrnstift Selau*, in: Sebastian Brunner, *Chorherrnbuch, Würzburg - Wien 1883*, s. 512 - 547, a dále monografie Dominika K. Čermáka *Praemonstrát v Čechách a na Moravě*, Praha 1877. Z nich vycházela následující zpracování: Václav Petrů, *Klášter Želiv*, Praha 1898; Pavel Krivský, *Klášter praemonstrátů v Želivě*, Pelhřimov 1939; Konventní a farní chrám titulu Narození Panny Marie v Želivě, Praha 1941; *Praemonstrátský klášter Želiv*. Stručné dějiny a popis, Praha 1948; Jindřich Zdeněk Charouz, *Praemonstrátský klášter Želiv*, s. I., s.d. (1991); Jindřich Zdeněk Charouz, *Oživené dědictví. Praemonstrátský Želiv včera a dnes*, Želiv 1995.

2) Zčásti již těchto zápisů využil Viktor Kotrba ve své strojopisné práci *Svět českého baroku a Život a dílo architekta Jana Santiniho z roku 1972*.

3) I. Bulan - D. Kherner, *Arcana status Siloe* (viz pozn. 1), nestr.

4) V. Bezděka, *Památky kláštera Želivského*, s. 148.

5) Viz pozn. 3.

6) V. Petrů, *Klášter Želiv*, s. 71.

Siard Falco (1661 - 1677) pořídil do konventního kostela nové varhany, jež stály 1500 zl., a tři oltáře, přenesené později do hřbitovního kostela sv. Petra, a rovněž nákladem 1000 zl. obnovil opatské pokoje.

Podrobněji jsme informováni o stavební činnosti za následujícího opata, litomyšlského rodáka Milona Strobla (1678 - 1695). Ten bezprostředně po svém nastoupení, dne 4. června 1678, začal stavět „*trakt konventu směrem ke kuchyni*“, přičemž podle klášterních análů na něj vynaložil 4100 zl., nepočítaje v to deputát. Analista k tomu poznamenává, že se stavbou bylo započato „*v tom rohu, kde se nachází kuchyň*“, a že „*kvůli tomu, že základy byly těžko dosažitelné, musely být v dost velké části podpírány kůly se železnými hroty, a protože jim nebylo možno svěřit takovou tíhu s dvojí přetěžkou klenbou, stavitel se rozhodl vzdát se klenby v ložnici postavené nad kuchyní, nahradiv ji kvadraturou čili plastickou prací na způsob klenby, zřízenou z rákosy, což později za strašného požáru konventu (miněn je požár roku 1712) způsobilo nevýslovně veliký plamen*.“ Anály se o stavbě konventu zmiňují ještě k roku 1682, kdy píší, že opat tehdy naléhal na dokončení stavby konventu „*na straně nemocnice a refektáře*“, že „*zednická práce na novém refektáři i pokud se týče plastických prací byla tehdy dokončena*“ a že „*krátce potom byl i sanktuář a chór po stranách očištěn a vydlážděn vápencovými kvádry*.“ Při obnově dlažby sanktuáře konventního kostela byla nalezena jakási krypta, nikoli však klenutá, a zřízena byla nová opatská krypta.⁷⁾

O stavbě konventu za opata Milona nás informují i již zmíněné opatovy kalendáře. V nich se s prvou zprávou o stavbě konventu setkáváme 19. února 1678, kdy byl na stavbu přivážen kámen, a 23. dubna téhož roku si již opat poznamenal: „*Architekt z Hluboké se nabízí pro pokračování v budoucí stavbě nového konventu. Necht' se stane!*“ Dne 4. června téhož roku, jak již víme, položil opat základní kámen nového konventu a 12. července zaplatil architektovi 100 dukátů ve zlatě. Za celý první rok stavby bylo zedníkům zapláceno 704 zl. 23 kr. a v následujících letech 1679 - 1681 postupně 698 zl., 775 zl. 40 kr. 3 pen. a 625 zl. Kromě architektovi a zedníkům bylo placeno i tesařům, kameníkům a sochařovi. Sochař dostal poprvé zapláceno dne 15. dubna 1680 částku 78 zl. „*za práci na apoštolech na kostel a na andělech pro hlavní oltář*“, 8. listopadu téhož roku obdržel dalších 22 zl. „*za práci na nových oltářích*“, 3. ledna 1681 dostal 6 zl. za stříšku nad tabernákl, 28. března téhož roku ještě 8 zl. za neurčenou práci a 7. prosince téhož roku spolu s truhlářem 32 zl. 33 kr. za práci na nových oltářích. Práce na vybavení kostela vyvrcholily posvěcením pěti nových oltářů (sv. Anděla strážného, Narození Páně, Vzkříšení Páně, sv. Václava a sv. Ludmily) dne 12. března 1681.

Výstavbu konventu zpomalil nejprve požár dne 1. května 1681, při němž shořely střechy nad konventem i nad opatskými pokoji. Kalendář z roku 1682 se nedochoval, takže o pracích toho roku víme jen to, co se nachází v análech. Následujícího roku 1683 bylo zedníkům zapláceno pouze 296 zl., neboť práce byla dočasně zastavena kvůli válce s Turky. Přesto však i toho roku obdrželi dohromady 101 zl. 14 kr. 1 pen. sochař, truhlář a kameníci. K ro-

ku 1684 se z opatových zápisků dovídáme jen tolik, že k 15. dubnu byl vydlážděn chór kostela vápencem a že v září opat pobýval několik týdnů ve Lhoticích, „*dokud nebyla opravena střecha nad jeho refektářem a dokud refektář nebyl vyzdoben obrazy*.“ O tom, kolik stály zednické práce toho roku, se nic nedovídáme a nevíme o tom nic ani pro následující rok 1685, kdy jsou zápisy v kalendáři velmi úsporné. Ve stavbě se však pokračovalo i roku 1686, kdy bylo na zednické práce vydáno 647 zl. 18 kr. K 5. srpnu se sice uvádí, že „*je propuštěn architekt, když dříve učinil dispozice stran stavby a svých zedníků*“, ale nejde zřejmě o definitivní propuštění ze služeb, nýbrž jen o rozloučení se s architektem při jedné z jeho návštěv. Kalendáře z let 1687 a 1688 se opět nedochovaly, ale roku 1689 byl v únoru v klášteře opět architekt, jemuž bylo 13. února vyplaceno 100 zl. „*podle smlouvy na stavbu*“ a dne 16. února se opět přivázel kámen na stavbu. Žádné další údaje o stavbě však již roku 1689 nebyly zaznamenány a stejně tak nevíme o žádných stavbách ani pro rok 1691 (kalendář za rok 1690 opět chybí).⁸⁾

Jak anály, tak opatovy zápisky neuvádějí jména řemeslníků činných na stavbě konventu a pracích v klášterním kostele, avšak jejich mlčení nahrazují zprávy želivských matrik. V nich se v letech 1680 a 1681 podvackrát objevuje „*pan Jakub de Maggi, baumistr hlubocký*“,⁹⁾ v letech 1679 až 1681 šestkrát jeho polír Antonín Fortin (Fortino)¹⁰⁾ a od roku 1680 další vlašský zedník Jan Baptista Citara (Cithera), který se ostatně v Želivě 10. června 1680 oženil s Alžbětou Penížkovou a svědkem při křtu jejich prvního dítěte byl právě Jakub de Maggi.¹¹⁾ V následujících letech se však již se jmény stavitelů ani políra nesetkáváme, až roku 1686 se v matrice dvakrát vyskytuje „*Vondřej palír*“¹²⁾ a v letech 1690 a 1691 opět dvakrát „*Petr palír z Pacova*“.¹³⁾ Sochařem, s nímž jsme se v opatových kalendářích několikrát setkali, byl pak nepochybně „*Jan Henrich řezbář*“, jenž se v matrice vyskytuje třikrát v letech 1681 a 1682.¹⁴⁾

Z výše uvedených zpráv tedy vyplývá, že stavba nového konventu, zřejmě největší akce toho druhu v želivském klášteře v 17. století, začala roku 1678 a trvala do sklonku osmdesátých let či do samého počátku let devadesátých. Zároveň byly provedeny i menší práce (výdlažba chóru) v klášterním kostele spolu s jeho vybavením novými oltáři. Jako klášterní stavitel zde od samého počátku působil Jakub Antonín Maggi z Hluboké,¹⁵⁾ známý ze své stavební činnosti zvláště v jihočeských lokalitách, totiž v Českých Budějovicích, Českém Krumlově, Písku a Třeboni, ale i v západočeských Oselticích a Kotouni a v severočeském Toužetíně.¹⁶⁾ Jménem je sice v pramenech uváděn jen

8) Státní oblastní archiv (dále SOBA) Třeboň, Řád premonstrátů (dále ŘPrem) Želiv, knihy 263 (kalendář na rok 1678), 264 (rok 1679), 265 (rok 1680), 266 (rok 1681), 267 (rok 1683), 268 (rok 1684), 269 (rok 1685), 270 (rok 1686), 271 (rok 1689).

9) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 1, s. 19, 20.

10) Tamtéž, s. 16, 19, 270.

11) Tamtéž, s. 92 (snátek 10. 6. 1680), 19 (křest 16. 12. 1680), 21, 233 a další.

12) Tamtéž, s. 31.

13) Tamtéž, s. 39, 41.

14) Tamtéž, s. 21, 156.

15) Jeho působení v Želivě je v literatuře známé, byť s nepřesnými daty, již od dob V. Bezděky (V. Bezděka, Památky kláštera Želivského, s. 148).

16) Dosud nepovšimnutá zůstala skutečnost, že v devadesátých letech 17. století Jakub Antonín de Maggi staveb i ve vysebrodském klášteře (Archiv cisterciáckého opatství Vyšší Brod, kart. 68).

7) Památník národního písemnictví (dále PNP), sign. A 275/S, s. 28, 31 až 32, 37, nestr.

v letech 1680 a 1681, ale i v letech 1678 a 1683 je výslovně zmiňován jakožto architekt z Hluboké,¹⁷⁾ takže přinejmenším pro léta 1678 - 1683 je jeho působení v Želivě prokazatelné. Práci vykonával zjevně „*per pausch*“, tedy bylo mu placeno za veškeré zednické práce, což bylo vyúčtováno vždy ke konci roku, ovšem navíc jsou uvedeny výplaty architektovi ve výši 100 dukátů (12. 7. 1678), 100 zl. (26. 4. 1681) a 50 zl. (17. 12. 1683).¹⁸⁾ Jeho polír Antonín Fortin pocházel nepochybně ze známé zednické rodiny, jejíž členové působili později rovněž v jižních Čechách ve schwarzenberských službách.

V devadesátých letech 17. století se v želivském klášteře zřejmě nijak významně nestavělo. Ve dnech 4. až 8. května 1701 pobýval v klášteře stavitel Vít Kaňka, jenž poté odtud odjel do Kutné Hory, ale o žádné jeho činnosti pro klášter nejsme informováni.¹⁹⁾

Po smrti předešlého opata Zikmunda Bernbracha byl počátkem roku 1703 zvolen opatem Jeroným Hlína, tehdy pětaticetiletý rodák z Ledče nad Sázavou, který byl želivským opatem až do své smrti roku 1725.²⁰⁾ Se jménem tohoto opata (a jeho pokračovatele Daniela Antonína Schindlera) je spjato období největšího rozmachu želivského kláštera v první polovině 18. století a zároveň i doba nejrozsáhlejší stavební činnosti, spojené se jménem Jana Blažeje Santiniho.

Zpočátku ovšem opat Hlína pokračoval v tradicích svých předchůdců a ke svým stavbám povolával vesměs jihočeské zednické mistry vlašského původu. O tomto prvním období jeho stavební činnosti píší klášterní anály k roku 1705, že „*když opat viděl, že část kláštera směrem k figurálnímu chóru konventního kostela je dosud nedokončená, přichystal se k její dostavbě a šťastně ji během jednoho roku provedl a dokončil tak dlouho žádanou klauzuru*“, a dále uvádějí, že opat „*dal velice pohodlnou sýpku naproti svým oknům zároveň se sklepem ve velmi tvrdé skále postavit respektive vykopat, a to nemalým nákladem*.“

K roku 1706 (zprávy se však vztahují i k několika následujícím letům) pak tytéž anály píší, že opat dal jednak od základů postavit faru v Mladých Břístích a obnovit kostel ve Lhoticích, jednak opravil shořelé střechy starého konventu a klášterního mlýna, dále postavil čtvero kamenných soch čili sloupů, vyzdobených různými svatými obrazy a směřujících do čtyř světových stran, ale hlavně se věnoval přestavbě opatství a pivovaru, o čemž analista uvádí: „*Jak obnovil a opravil budovu opatství a pivovaru, nikdo nerozezná lépe než ten, kdo viděl budovu nynější i sta-*

Obr. 2: Pohled na želivský klášter (Okresní muzeum v Pelhřimově).

rou. Zajisté předtím bylo vidět bídu, nízké a země div se nedotýkající střechy se táhly od opatských pokojů až k novému konventu, pod nimi pokračovala dlouhá dřevěná neotesaná chodba tvořící spojení s týmž konventem, a kdykoliv opat či doprovázející jej řeholníci či hosté se jí chtěli dostat do konventu, museli i pod otevřeným nebem přecházet pivovarem vydávajícím stále mnoho kouře. Pokoje hostů se podobaly spíše starému špitálu než pohodlnému příbytku. Obydlí opatovo mohlo být nazváno spíše útočištěm plchu a myši než lidským příbytkem. Toto všechno, jak bylo vidět, bylo vystaveno na pospas nesčetným požárům a takřka každodenní zkáze, a přesto náš nejdůstojnější pan Jeroným uprostřed tolika berní a takových neštěstí tyto jednotlivé budovy spojil, postavil a zpevnil do takového stavu, v jakém se nacházejí nyní, přičemž jej nelze hanit za nic jiného, než že pro tyto stavby nezjednal zkušenějšího stavitele a že neopustil staré zkrivené základy. Kdyby je opustil, pak by za výdaje učiněné na tuto stavbu mohl lehce postavit to nejpravidelnější opatství.“ Stavění na starých základech ovšem odpovídalo (i když tu mohlo jít také o snahu ušetřit) účtě k tradici a odkazu předků, charakteristické pro staré řehole.

Na jiném místě pak analista ke stavbě opatství dodává, že „*jelikož nebyla vykonána prohlídka a nutné zpevnění základů, jídelna, která je nyní obývána v zimě, dvakrát, i když údajně dokončená, hrozila zřícením s nebezpečím života, a proto kvůli zřízení plastických a rákosových děl se tam dvakrát stalo, že od základů, počínaje mlýnem a správu kuchyně, musely být postaveny a zbudovány nové stěny nezanedbatelným nákladem a s nemalým znechucením stavějícího*.“ V klášterním kostele pak opat Hlína zřídil tři nové oltáře, totiž sv. Jana Nepomuckého, sv. Doroty a svatě Anežky.²¹⁾

Z opatových záznamů do kalendářů, jež si právě opat Hlína vedl dosti podrobně, se se zprávami o stavební činnosti

17) SOB A Třeboň, RPreM Želiv, kniha 263, zápis k 23. 4. 1678, a kniha 267, zápis k 10. 12. 1683.

18) Viz výše (v pozn. 8) uvedené opatovy kalendáře z příslušných let.

19) SOB A Třeboň, RPreM Želiv, kniha 280.

20) PNP, sign. A 24/S, s. 25.

21) Tamtéž, s. 3 - 4, 46 - 47.

nosti setkáváme prvně vskutku roku 1705 (což souhlasí s údaji análů), kdy 11. března uzavřel smlouvu s „řečickým stavitelem“ na stavbu sýpky za 550 zl. a 2. května položil k této sýpce základní kámen. Dne 18. srpna téhož roku pak vyhořelo opatství i klášterní mlýn, takže bylo třeba urychleně opravit alespoň střechy, aby měl opat kde bydlet, což bylo ukončeno 26. září. Práce na nové sýpce se proto protáhly, takže ještě 20. října 1705 se kopala země pro základy této budovy. Následujícího roku 1706 začali zedníci pracovat na sýpce 26. dubna, 9. června začali „na špejcharu ksýms dělati“ a téhož dne bylo zaznamenáno, že „přikrejuv se v opatství věž s kůrkama.“ Stavba nové sýpky byla dokončena až 20. září 1707, ale tehdy se již od 3. května téhož roku pracovalo na stavbě mladobříšské fary, na jejíž stavbu uzavřel opat dne 4. února 1707 smlouvy se Šlechtou (tesařem) za 90 zl. a s Galassem (zřejmě zednickým mistrem) za 36 kr. za jeden sáh zdiva. „Paumistrovi“, jménem neuváděnému, se pak za stavbu fary platilo po celý rok 1707 i v roce 1708 a doplaceno mu za „dílo mladobříšský“ bylo 29. července 1709. Ještě jedna práce byla prováděna v letech 1707 a 1708 - 6. června 1707 začali zedníci pracovat v opatově jídelně čili táflštubně, na níž tesaři pracovali již od 19. května téhož roku, a výdaje na práci pro táflštubnu se objevují ještě 25. března 1708. Od téhož dne se začínají v kalendáři objevovat i položky za lhotický kostel, tj. za jeho přestavbu. Opat poté benedikoval tento kostel 5. května 1709, kdy se již pracovalo i na jirickém dvoře, k němuž položil opat základní kámen 25. dubna 1709.²²⁾

Jméno stavitelovo se ani v análech, ani v opatových zápiscích v souvislosti se stavbami neobjevuje (není jasné, zda výše uvedený Galass je totožný s „paumistrem“, jenž pak stavěl mladobříšskou faru), ale „řečického stavitele“, jenž stavěl sýpku a zřejmě i další stavby pro klášter, dovedeme identifikovat. Je jím beze vší pochyby Antonín Alferi z nedaleké Červené Řečice, kde se v matrikách objevuje stavitel téhož jména nejprve v letech 1672 - 1675²³⁾ a poté znovu v letech 1703 - 1716.²⁴⁾ Antonín Alferi, zedník, se jakožto jediný zedník v Řečici objevuje i ve fassí tereziánského katastru z roku 1713²⁵⁾ a s jeho jménem se shledáváme i v řečických gruntovních knihách, do nichž byl roku 1720 zapsán domek vdově po Antonínovi Alferovi Anně.²⁶⁾ Ostatně i v zápiscích opata Hlíny jej nalézáme ke dni 23. dubna 1708, kdy si opat poznamenal, že uza-

vřel s „panem Antonínem Alferim, architektem a zedníkem“, smlouvu o vyučení osmnáctiletého židovského konvertity, který byl v želivském kostele pokřtěn před osmi dny.²⁷⁾ Vzájemné vztahy červenořečických Alferiů, zvláště Antonína ze sedmdesátých let a Antonína z počátku 18. století (jde o stejnou osobu?), však nejsou jasné a stejně tak nám zatím unikají vztahy k dalšímu jihočeskému staviteli Antonínu Alfierimu (uváděnému v literatuře s touto podobou jména), tvůrci pozoruhodného hřbitovního kostela sv. Michaela v Bechyni, jemuž jsou připisována i další díla v jihočeských městech.

Roku 1710 se v Želivě shledáváme již s novým stavitelem. Dne 17. února toho roku si opat zapsal do kalendáře: „Na noc přišel můj architekt Antonín Scotti.“ Stavitel (nepochybně Scotti) pobýval toho roku v Želivě ještě několikrát. Toho roku „zedníci pelhřimovští“ kladli „dlažbu kamenou v velkém kostele“, jak se dovidáme ze zápisu z 31. března, a pracovali na této dlažbě po celý rok 1710 i v následujícím roce 1711, protože ještě 12. února 1711 se pro ni vozil kámen a 15. dubna 1711 znovu „začali dlaždit kostel“, smlouva na kamenickou práci pro tuto dlažbu byla uzavřena 14. dubna 1710 s batelovským kameníkem. Scotti však jezdil do Želiva ne tak kvůli této práci, jako kvůli stavbě nového pivovaru. Již 26. března za přítomnosti stavitele i jeho políra „začali štemflovat na pivovare krov“, k 1. dubnu je v kalendáři zápis, že poddaní pokračují v bourání starého pivovaru, a 10. dubna si opat poznamenal: „Dnes jsem požehnal první základní kámen k novému pivovaru, jenž byl položen i jako kámen úhelny. Přivedl jsem kvůli této stavbě stavitele p. Antonína Scottiho, Itala, bydlícího v Počátkách.“ Dne 14. dubna pak byla uzavřena smlouva s tesařem Šlechtou „na krov nového pivovaru spolu s laťováním a pobíjením, na němž 32 páry kroků státi má“, za což měl Šlechta obdržet 60 zl., 3 vědra piva, 3 korce žita a 1 větel hrachu. Zedníci pracovali na stavbě pivovaru po celý rok 1710 až do 18. října, a dostali za práci toho roku celkem 504 zl. 50 kr. Až 31. října toho roku si však opat Hlína poznamenal: „Uzavřel jsem smlouvu se stavitelem, že mu za každý rok, dokud budu stavět, chci dát v naturáliích tolik, že to bude stát 50 zl.“ Antonín Scotti se tedy stal, pokud víme, prvním stavitelem želivského kláštera, který dostával pravidelný roční plat.

V roce 1711 stavěli zedníci nadále pivovar; za svou práci obdrželi toho roku 596 zl. 8 kr. Práce pokračovala dosti rychle - 16. března přišel do Želiva nový polír, jenž 20. března „začal pokštele dělat pro klenutí pivovara“ a 13. května již „v novém pivovare zapálili ponejpru pro novou várku.“ Tesařské práce na pivovare ovšem ještě pokračovaly nadále. Po skončení stavby pivovaru i vydláždění konventního kostela se hodlal opat zřejmě soustředit na výzdobu chrámu. Dne 24. října 1711 uzavřel smlouvu s nejmenovaným kutnohorským řezbářem na zhotovení dvou oltářů za 70 zl. a 2 korce žita; šlo o oltáře sv. Anežky a sv. Dorothy, pro něž pak 3. února 1712 opat poslal dva vozy do Kutné Hory, načež 6. února „řezbář kutnohorský přivezl s svým tovaryšem řezbu na dva menší oltáře do velkého kostela“ a 10. února byly oba oltáře v kostele postaveny.²⁸⁾

27) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 286.

28) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 288 (kalendář na rok 1710), 289 (rok 1711), 290 (rok 1712). O tom, že staviteli Scottimu byla rádně odváděna jeho mzda, svědčí zápis ze 7. února 1712, podle nějž „tři fůry vezou deputát baumistrovi do Počátek.“

22) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 283 (kalendář na rok 1705), 284 (rok 1706), 285 (rok 1707), 286 (rok 1708) a 287 (rok 1709).

23) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Červená Řečice 1, s. 215 (zápis z 24. 7. 1672, kde se „Antonín Alffer Vlach“ vyskytuje v řečické matrice prvně, a to při křtu své dcery), 224 (zápis z 28. 3. 1675 o křtu jeho syna Václava), 825. Mimo chodem zároveň se v řečické matrice objevuje v letech 1670 - 1673 i „František de Maggi z Vlácké země“, jenž se v roce 1673 výslovně uvádí jako „toho času palír řečický“ (tamtéž, s. 214, 217, 704).

24) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Červená Řečice 2, fol. 315v (zápis z 23. 10. 1703, kdy se vdávala dcera „Antonína de Alferi“ Leonora) a další zápisy až do roku 1716, kdy 10. března „Antonín Alferi, mistr zednický“, křtil svou dceru (tamtéž, fol. 64v) a kdy 17. dubna „Antonín Alferi, šenkýř“, ve věku 70 let zemřel. V řečické matrice (nikoli v jiných pramenech) se však v letech 1709 - 1716 vyskytuje další Alferi, totiž Václav Antonín, označovaný jako „zedník“ (tamtéž, fol. 41r, 47r, 64r, 400v), snad syn Antonínův.

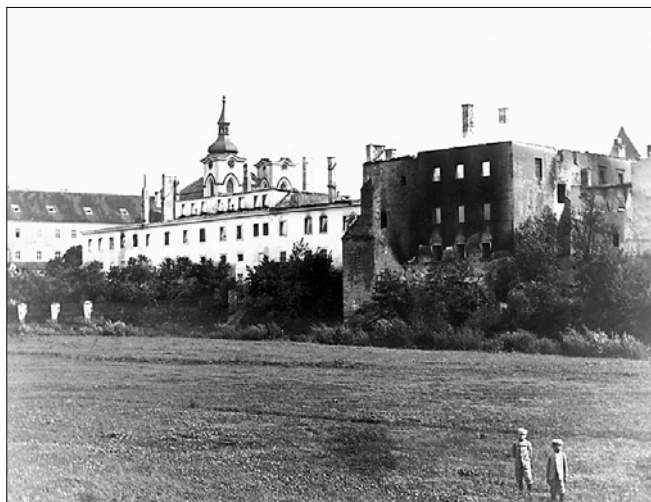
25) Státní ústřední archiv (dále SÚA), Tereziánský katastr (dále TK), inv. č. 3056, č. 57.

26) Státní okresní archiv (dále SOKA) Pelhřimov, Archiv města (dále AM) Červená Řečice, kniha 25, fol. 27r - 27v.

To již se však blížila největší katastrofa, která klášter v barokní době postihla. Po požáru 9. dubna 1712, který byl naštěstí rychle uhašen, vypukl dne 16. června téhož roku v konventní kuchyni vinou kuchařovou nový požár, při němž „plamen vyšlehl z komína nové kuchyně, pod nímž bylo uschováno asi 80 000 šindelů na novou krytinu konventu, ty spolu se střechou konventu vzplanuly a vítr oheň brzy rozšířil do všech částí, a když tak zachvátil celý konvent, zasáhl i střechu velkého kostela, v němž strhl klenby, spálil oltáře i lavice, roztavil a strávil proslavené varhany a způsobil sotva postavenému Želivu nevýslovné neštěstí a škody, jež podle výpočtu stavitelů činily 40 000.“ Konventní kostel nebylo možno po požáru vůbec používat, takže bohoslužby se konaly jednak v kostele sv. Petra a Pavla, jednak v kapli sv. Andělů, přilehlé k němu. Vyklidit bylo nutno i konvent. Požár stál též životy dvou klášterních poddaných, kteří zahynuli v hořícím kostele, a div že nezahynuli také tři novicové, „kteří byli určeni ke střežení věcí uložených v kapitule a kteří se před rítící se klenbou kapituly uchýlili pod boční oblouky směrem ke konventu a tak unikli rozmačkání.“²⁹⁾ V opatových zápiscích se kromě toho výslovně uvádí, že shořel „oltář sv. Ludmily s lavicemi pro muže, klenba na pravé straně se zřítla, item klenba kapituly“, a o kus dále opat poznamenává, že „pouze klenba nad chórem a sakristií zůstala“, a opět zdůrazňuje, že „se zřítla klenba na pravé straně kostelní lodě.“³⁰⁾

Opat v době požáru nebyl ve svém klášteře, neboť pobýval v Jánských Lázních. Hned se však dal do nezbytných oprav, přičemž nejdříve bylo potřeba obnovit konvent, aby mohl být zase obýván. Majitelé okolních panství, sousední města i jiné kláštery přispěli finanční i hmotnou pomocí a již 12. srpna si opat mohl poznamenat, že „táhnou dnes krov na konvent“ a že „kvůli novému pokrytí konventu v traktu naproti pivovaru se zdvihá střecha“, 14. listopadu si zapsal, že „dnes začínají táhnout krov na třetí trakt, který je do zahrady“, a 7. března následujícího roku 1713 „tesaři začali táhnout krov na poslední trakt konventu.“ Na vížku konventu byl poté zavěšen zvon, posvěcený opatem 13. dubna 1713, a o dva dny později na ni tesař umístil makovici a kříž; pokrývač začal na střeše konventu pracovat 27. června 1713. Klášterní analista rovněž potvrzuje, že konvent byl dokončen během jednoho roku, ale vyslovuje svoje politování nad tím, že „novou střechu konventu tesař znatelně snížil, takže nyní, když je pokryta taškami, takřka každý rok na ní děle zůstává voda i sněh, proč se natolik ničí, že vyžaduje každoročně značné opravy.“ Zmíněným tesařským mistrem byl mistr Kryštof, vyskytující se v opatových zápiscích častěji počínaje 25. zářím 1712. Obnova kláštera po požáru si vyžadovala značné náklady - jen za rok 1712 bylo tesařům zaplacen 548 zl. 41 kr. a zedníkům 660 zl. 25 kr. 3 pen., následujícího roku 1713 pak tesařům 515 zl. 23 kr. a zedníkům 629 zl. 45 kr., nepočítaje v to dalších 237 zl. 5 kr., zaplacených „zedníkům pelhřimovským“, kteří vykonávali jednodušší práce.³¹⁾

Želivským klášterním stavitelem byl po celou tuto prvo etapu obnovy kláštera nadále Antonín Scotti, jehož syn, rovněž Antonín, byl 26. října 1712 přijat v Želivě do

Obr. 3: Želivský klášter po požáru 12. srpna 1907 (Okresní muzeum v Pelhřimově).

noviciátu; řeholníkem se však nakonec nestal, neboť 28. října 1713 byl z noviciátu propuštěn a jeho otec si jej odvezl domů. Po dokončení opravy konventu se roku 1713 pracovalo i na jiných budovách kláštera - na opatství, kde se musel opat 22. března toho roku prozatímně odstěhovat kvůli zednické práci do pokoje nad kanceláří, načež 27. května tesaři „shodili starou střechu nad tafelštubnou“ a 30. května začali na tuto opatovu „tafelštubnu“ táhnout krov, a začalo se pomýšlet i na opravu konventního kostela. Již 3. dubna 1713 vracel opat zpět „kleště na kostel železný“, jelikož nebyly dost rovné, a 19. dubna téhož roku benedikoval základní kámen „pro novou stavbu velkého kostela.“ V následujících dnech a měsících se vozil „štukový kámen pro pilíře do kostela“ (28. dubna a obdobné zprávy z 26. dubna, 9. května a 13. května) a „železa na stavení na kostel“ (23. června), nicméně o samotných pracích na kostele žádné zprávy nemáme. Dne 24. října 1713 uzavřel opat smlouvu s varhanářem na zhotovení nových varhan za 2050 zl. kromě deputátu v ceně asi 100 zl.; tímto varhanářem byl Jiří Dvořák, jenž do Želiva přišel 16. října téhož roku.³²⁾

Následující rok 1714 začal 23. února propuštěním políra (jeho jméno neznáme), o kterém si opat poznamenal: „Dnes jsem políra pro jeho pyšnou a trucovitou hlavu z díla propustil.“³³⁾ V roce 1714, resp. na přelomu let 1713 a 1714 ovšem došlo ke mnohem podstatnější změně, než jakou bylo propuštění políra, totiž k rozhodnutí obnovit klášterní chrám podle plánů a pod dohledem Jana Blažeje Santiniho. Zasluhu o získání Santiniho připisuje želivský analista opatovi sedleckého cisterciáckého kláštera Bonifáci Blahnovi, o jehož přátelských vztazích k želivskému opatu Hlínovi na jiném místě svých análů píše: „Na sklonku toho roku (tj. 1709) po smrti nejdůstojnějšího pána Jindřicha Snopka, přezasloužilého opata v Sedlci, jenž obnovil tamní baziliku do dnešního stavu, byl za své zásluhy zvolen opatem téhož kláštera nejdůstojnější pán Bonifác Blahna, po šest let přednášející papežské právo v Králově dvoře v Praze a po dlouhou dobu velice zasloužilý rektor u sv. Bernarda, který choval obzvláštní důvěru k našemu nejdůstojnějšímu panu Jeronýmovi, kdysi svému žákovi v kano-

29) PNP, sign. A 24/S, s. 7 - 8, 48.

30) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 290, zápisy k 16. a 17. červnu 1712.

31) PNP, sign. A 24/S, s. 9, 48 - 49; SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 290 (kalendář na rok 1712), 291 (rok 1713).

32) Tamtéž, kniha 291.

33) Tamtéž, kniha 292.

nickém právu, a proto jej dal pozvat na 11. listopad téhož roku, aby mu asistoval při předání infuly a benedikci, což také nejdůstojnější pán vykonal tím ochotněji, čím větším poutem oddanosti, jak uznával, byl s ním spojen.“³⁴⁾

Když pak analista vypočítává zásluhy okolních dobrodinců o dostavbu želivského klášterního chrámu, zdůrazňuje, že obzvlášť je nutno pochválit toho, „který úspěšně přišel s radou na sladění lodě s chórem a sanktuářem, totiž nejdůstojnějšího pána Bonifáce Blahnu, opata sedleckého, jenž odehnal zedníka jménem Scoti, venkovského stavitele, a poté vymohl, že byl nahrazen jeho stavitelem, aby přijaté dílo dokončil po vzoru sedleckého kostela, totiž panem Janem Santinem, jedinečným v gotickém umění, i když ne tak prakticky, jako spíš spekulativně zkušeným stavitelem, podle jehož plánu byla stavba kostela prací zkušených zedníků a zvláště praktiků zvaných políry dokončena, pokud jde o zednické práce, tak jak stojí dnes.“³⁵⁾

O tom, že sedlecký klášterní chrám byl vskutku popudem pro zadání přestavby želivského chrámu Santinimu, svědčí poznámky v kalendářích opata Hlíny. Sedlecký chrám znal ovšem již dlouho, vždyť již brzy po svém nastoupení byl 3. srpna 1704 zapsán do sedleckého bratrstva sv. 14 pomocníků a téhož dne sloužil v kapli sv. 14 pomocníků v sedleckém klášterním chrámu mši.³⁶⁾ Není ovšem jisté, zda již v tom čase Santini v Sedlci působil, neboť doložen je tu až na sklonku roku 1705.³⁷⁾ I později však navštívil opat Hlína sedlecký klášter vícekrát, mimo jiné i krátce před požárem želivského kláštera, dne 12. června 1712, kdy rovněž sloužil mši „ve velkém novém kostele“, a znovu 20. srpna 1713. Dne 25. září 1713 si pak Hlína zaznamenal: „Ráno vyjel P. Karel s P. Floriánem, aby si prohlédli sedleckou baziliku“³⁸⁾; tato návštěva želivských řeholníků v Sedlci již zřejmě souvisela s bližící se změnou v projektu obnovy želivského chrámu.

Dne 20. dubna 1714 již zedníci dělali lešení uvnitř i vně klášterního kostela a brzy nato, dne 24. dubna, si opat zapsal: „Přijel i můj stavitel (tj. Scotti). Čekal jsem na večeri i nejdůstojnějšího pána sedleckého s panem Santinem a tesařským mistrem p. Filipem až do deváté hodiny večerní. Nikdo nepřišel.“ Hosté však nakonec přece jenom na noc přijeli, jak si opat zapsal následujícího dne, a 26. dubna se konala porada, o které Hlína píše: „Ráno jsme začali poradu o stavbě kostela a vše bylo přivedeno k dobrému konci! Ó Bože, poskytni svou pomoc, dej sílu a prostředky, abychom jej dokončili.“ Ráno 27. dubna hosté odjeli, přičemž Santinimu bylo vyplaceno prvních 124 zl.; zůstal tu jen tesař Filip (snad pražský tesařský mistr Filip Knap, doložený v Sedlci v době Pavla Ignáce Bayera?) se svým synem, kte-

Obr. 4: Průčelí klášterního kostela Narození Panny Marie v Želivě před rokem 1916. Nad vchodem jsou ještě původní sochy Panny Marie z roku 1720 a dvou andělů z roku 1721, pocházející od neznámého „pražského sochaře“ (Okresní muzeum v Pelhřimově).

ří odjeli až následujícího dne do Prahy. Tesařský polír se třemi tovaryši pak již 1. května začali dělat krov na kostel.

Dne 6. června „přišel pan Santyn s obrisy na kostel“ a následujícího dne opět odjel; za tyto „obrysy“ mu bylo zapláceno (v kalendáři je to poznamenáno k 11. červnu) 125 zl. Tesaři zatím nadále pracovali na krovu kostela; zmínky o pracích na vížce se většinou zřejmě týkají ještě vížky na konventě, nicméně 30. srpna opat uzavřel i „kontrakt s klempířem na vížku nového kostela.“³⁹⁾ Dne 10. září 1714 opat s P. Ambrožem vyjel do blízkého Rozsochatce k majiteli tamního statku Františku Leopoldovi svobodnému pánu Bechyňovi z Lažan; setkal se tam i se žďárským opatem, s nímž uzavřel smlouvu na dodání skleněných terčů do oken, a poslal do Želiva i Santiniho, jenž tedy tehdy rovněž pobýval v Rozsochatci, zřejmě v souvislosti se zamýšlenou, ale neuskutečněnou stavbou kaple Nejsvětější Trojice.⁴⁰⁾ Santinimu bylo tehdy zapláceno 20 zl. Sám opat odjel ještě do Německého Brodu a až 12. září se vrátil do Želiva, kde se již shledal s „p. Santinem i stavitelem Scotim“. Následujícího dne vzal s sebou Santiniho do Vojslavic, vsi patřící klášteru, „kde jsme si prohlédli kostel, jež p. Santini vyměřil (cuius mensuram accepit) kvůli

34) PNP, sign. A 24/S, s. 47.

35) Tamtéž, s. 49: „(...)sed magnopere eum, qui consilio ad conformationem navis cum choro et sanctuario efficaciter concurrir, dilaudabunt, Reverendissimum scilicet Dominum Bonifacium Blahna, Abbatem Sedlecensem, utpote qui excusso murario Scoti nominato, rurali aedili, suum in opere ad instar Sedlecensis ecclesiae perficiendo et adoptando substitui impetravit, Dominum scilicet Joannem Santin, unicum in opere Gothico, quamvis non tam practice, quam speculative peritum aedilem, iuxta cuius delineationem per bene peritos murarios et maxime, ut vocant, palliros practicos fabrica ecclesiae, ut nunc stat, quoad opus murariorum, perfecta fuit.“

36) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 282.

37) SOBa Třeboň, Velkostatek (dále Vs) Sedlec, spisy sign. XLIV/4, fol. 64, 67; Otakar Hejnic, Příčinky k dějinám stavby chrámu P. Marie v Sedlci u Kutné Hory, Památky archeologické 23, 1908-1909, sl. 421-422.

38) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 290, 291.

39) Tamtéž, kniha 292.

40) Viz Petr Macek - Pavel Zahradník, Plán kaple v Rozsochatci, in: Historická architektura. Věda - výzkum - praxe. Sborník k poctě Milana Pavlíka, Praha 1995, s. 107 - 113.

Obr. 5: Průčelí klášterního kostela Narození Panny Marie v Želivě dnes (Foto V. Martínek).

stavbě nového kostela.“ 14. září odjel klempíř, „*který na kostele vížku pobíl*“, načež 15. září i „*p. Santin po všem, co naříditi měl, odjel. Dal jsem mu k jeho šezce* (tj. vozu, la chaise) *mej pár koňů do kláštera sedleckého.*“

S osazováním krovu na kostel se začalo poměrně pozdě; až 5. listopadu 1714 si opat zapsal, že „*tesaři začínají táhnout krov na nověj kostel, ale dýšť je hyndroval*“, 13. listopadu nadále tesaři stavěli krov (zároveň zedníci začali klenout pivovar) a 15. listopadu „*fůra z Prahy přivezla bání na kostel*“, načež 22. listopadu byl na vrcholu střechy nad kostelní lodí osazen kříž s ostatky svatých. Naposledy toho roku přijel Santini do Želiva 30. listopadu. Opat si tenkrát zapsal: „*Na noc přijel p. Santini se stavitelem. (...) Dnes byl nověj kostel úplně zastřešen. Na noc přijel p. Santin se sedleckým polírem.*“ Za tohoto Santiniho pobytu mu bylo (v kalendáři je to zapsáno ke 3. a 4. prosinci) zapláceno jednak 20 zl. „*za obris vojslav.*“, dále 10 zl. „*za obrys lhotickéj*“ a posléze 20 zl. „*za jeho navštívení.*“ Téhož 4. prosince „*pan Santin se svým společníkem (socio)*“ odjel do Prahy. Zedníci přestali toho roku pracovat až 15. prosince; celkem jim bylo za rok 1714 vypláceno 752 zl. 47 kr. (nepočítaje v to 70 zl. 24 kr. pelhřimovským zedníkům), zatímco tesaři obdrželi 246 zl. 49 kr. (nepočítaje v to 89 zl. 52 kr. domácím tesařům).⁴¹⁾

Kromě plánů pro želivský klášterní kostel tedy Santini již roku 1714 zhotovil plány i pro další dvě stavby na želivském panství. „*Obris vojslav.*“ se nepochybně týkal koste-

la ve Vojslavicích, k jehož přestavbě pak došlo v letech 1721 až 1723. Záhadný je ovšem „*obrys lhotickéj.*“ Lhotický kostel byl, jak víme, přestavěn opatem Hlínou již v letech 1708 až 1709 a o žádné další přestavbě kostela v nejbližších desetiletích nevíme. Ve Lhoticích se však nacházela ještě rezidence želivského kláštera, na níž došlo k jistým stavebním pracím za Hlínova nástupce opata Schindlera v letech 1727 a 1733; snad se tedy Santiniho plány týkaly zamýšlené přestavby této rezidence.

Zastavme se ještě u výše citovaného zápisu z opatova kalendáře k 30. listopadu 1714. Santiniho příjezd do Želiva si zřejmě omylem zapsal opat dvakrát, přičemž Santiniho průvodce je jednou uveden jako stavitel, podruhé jako sedlecký polír. Nebyl jím tedy zřejmě stavitel Scotti (jehož pobyt v klášteře je v kalendáři doložen již k 25. listopadu 1714), ale nepochybně ten, kdo měl Scottiho ve funkci klášterního stavitele nahradit, tedy kutnohorský stavitel Jan Jakub Vogler. Scottimu byla naposledy vyplacena jeho mzda 50 zl. dne 24. ledna 1715 a již 12. února téhož roku přijel do Želiva „*nověj paumistr*“, načež následujícího dne si opat zapsal: „*S novým paumistrem Jakubem Voglerem, že jemu za jeho věrnou službu dám za rok 40 zl., stůl u mě a pro koně obrok, naproti tomu on povinen bude nejmíň 8-krát k stavení přihlídnout.*“⁴²⁾

Otázce, kdo tedy byl želivským klášterním stavitelem, věnujme nyní důkladnější pozornost. Jak již víme, prvním klášterním stavitelem, jenž dostával řádnou roční mzdu, byl zřejmě právě Antonín Scotti, a to od roku 1710. Na tomto jeho postavení nezměnila nic ani skutečnost, že od dubna 1714 klášter platil za plány, ale zjevně i za dozor na stavbu Santinimu. Scotti zůstal klášterním stavitelem po celý zbytek roku 1714, a když byl počátkem roku 1715 ze služeb kláštera propuštěn, nahradil jej ve funkci klášterního stavitele Jan Jakub Vogler, a to zřejmě na doporučení Santiniho a sedleckého opata Blahny. Není tedy přesná formulace klášterního analisty o nahrazení venkovského stavitele Scottiho Santinim;⁴³⁾ Santini nahradil Scottiho jakožto projektant, avšak klášterním stavitelem (ale již jen provádějícím, a nikoli projektujícím) se stal po Scottim Vogler. Vogler dostával v následujících letech svůj pravidelný roční plat a jenom on je v Hlínových zápiscích označován slovem „*stavitel*“ („*aedilis*“ v textech latinských, „*paumistr*“ v textech českých), zatímco Santini není takto označován nikdy, nýbrž vždy je uváděn jako „*pan Santini.*“

Tím se dotýkáme závažného obecného problému, totiž otázky, zda lze ze skutečnosti, že ten který stavitel byl řádným stavitelem vrchnosti (ať již církevní, či světské) s pravidelným ročním platem, usuzovat na to, že byl i výhradním zhotovitelem plánů, tedy projektantem, všech staveb, které jeho zaměstnavatel v té době stavěl. V literatuře v poslední době převládá náhled, že vskutku lze takového řádného stavitele s ročním platem automaticky pokládat za autora všech projektů pro jeho zaměstnavatele a že „*žádný jiný architekt tudíž nepřicházel v úvahu.*“⁴⁴⁾ Nejnovější poznatky však naproti tomu nasvědčují tomu, že takto jednoduchá situace přece jenom nebyla. I když zřejmě vskutku většinou stavitel s ročním platem navrhoval i projekty pro svého zaměstnavatele, nebylo tomu tak vždy a víme již

42) Tamtéž, kniha 293.

43) PNP, sign. A 24/S, s. 49.

44) Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů*, Praha 1986, s. 198.

41) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 292.

Obr. 6: Interiér klášterního kostela Narození Panny Marie v Želivě (Foto V. Martínek).

o několika případech, kdy lze dokázat, že na zhotovení projektu si zaměstnavatel vybral jiného architekta. Publikovány již byly doklady o tom, že ačkoliv benediktini na Starém Městě pražském u sv. Mikuláše měli za stálého stavitele Víta Václava Kaňku, plány ke stavbě jejich prelatury zhotovil jeho syn František Maxmilián Kaňka,⁴⁵⁾ a že ačkoliv Jan Josef hrabě Valdštejn si jako stálého stavitele platil (a to velmi štědře) právě Františka Maxmiliána Kaňku, projekty pro některé jeho severočeské stavby zhotovil litoměřický stavitel Oktavián Broggio.⁴⁶⁾ Ještě výmluvnější je v tomto ohledu právě dvojice Santini - Vogler ve službách želivských premonstrátů a dodat můžeme i další skutečnost: Stavitelem jindřichohradeckých Černínů s pravidelným ročním platem 100 zl. byl po smrti Jana Kristiána Spanbruckera pražský stavitel Jakub Schedl, přijatý do černínských služeb od 1. ledna 1743⁴⁷⁾ na doporučení hraběte Šternberka a královského stavebního písaře,⁴⁸⁾ jenž zastával tuto funkci až do své smrti roku 1750.⁴⁹⁾ Přesto však projekt na hlavní vstup do pražského Černínského paláce, provedený poté v letech 1747 až 1749, je dílem nikoli Schedlovým, nýbrž Anselma Luraga, což dosvědčují

dochované Luragovy plány.⁵⁰⁾ Jak z uvedeného vyplývá, nelze tedy rozhodně z faktu, že jistý stavitel byl řádným stavitelem s ročním platem u určitého stavebníka, činit tak jednoznačné závěry, jak bylo dosud mnohdy zvykem; naopak (nejsou-li k dispozici buď originální podepsané plány, nebo archivní doklad o zhotovení plánů), nabývá opět na významu slohová analýza jednotlivých děl.

Vraťme se však nyní opět k pokračující obnově želivského klášterního kostela po roce 1714. Dne 26. března 1715 začal polír se dvěma zedníky stavět uvnitř kostela lešení a 26. července téhož roku opat položil „4 úhelné kameny pro dvě nové věže do základů.“ 30. září toho roku již začaly být v kostele konány bohoslužby; v opatových zápiscích bylo zpočátku napsáno, že se tak dělo „v chóru“, což však bylo poté přeškrtnuto a nahrazeno slovem „v oratoriu.“⁵¹⁾ To blíže vysvětlují klášterní anály, které ovšem kladou mylně toto zahájení bohoslužeb v kostele již do roku 1714. Podle nich „ke 30. září toho roku již mohly být v chóru a sanktuáři řečeného kostela konány bohoslužby. Aby však i konvent mohl pohodlněji konat ofcium, připojil opat k chóru, jenž jinak nebyl mezitím řeholníky užíván, široké oratorium, z něhož mohly být alespoň před Nejsvětější svátostí zpívány denní i noční hodinky.“ Při té příležitosti analista informuje, že opat použil na obnovu kostela peníze, „které si pracně vysloužil v rektifikační komisi“ (byl totiž stavy zvolen za vizitátora Kouřimského kraje v souvislosti s přípravou nového katastru), jež činily 45 zl. za den, což za 5 let, každý asi po 6 měsících, dalo již značnou částku.⁵²⁾ Dne 7. října 1715 byly pokládány základy pro druhou věž a následujícího dne zedníci začali pracovat na „druhé půlce klenby.“ Základy pro chrámové věže byly dokončeny 16. listopadu, kdy také toho roku přestaly veškeré zednické práce, za něž zedníci dostali celkem 803 zl. 38 kr., nepočítaje v to 251 zl., zaplacených pelhřimovským zedníkům. Vogler dostal toho roku svých 40 zl. (30 zl. 22. září a zbývajících 10 zl. mu bylo doplaceno 17. ledna následujícího roku) a stejnou částku obdržel i Santini, a to rovněž ve dvou splátkách po 20 zl., zaplacených 26. srpna a 6. října.⁵³⁾

V roce 1716 přijel Santini do Želiva již 14. ledna, a to spolu s varhanářem. Následujícího dne, kdy poddaní zároveň vozili „štukový kamení na nové věže“, obdržel Santini 20 zl. Dne 16. ledna bylo dosaženo dohody s varhanářem, jenž proto, „že nebude dělat corpus pro varhany“, slevil ze svých 2050 zl. částku 400 zl. Téhož dne přijel i „paumistr Jan Jakub“ z Kutné Hory, načež 17. ledna odjel varhanář a 18. ledna po obědě „odjel p. Santin s paumistrem do Humpolce.“ Společný pobyt v Želivě Santiniho, Voglera i varhanáře se zdá nasvědčovat tomu, že porad o varhanách se účastnili zřejmě všichni tři; jízda do Humpolce pak se mohla týkat snad již tehdy zamýšlené přestavby tamního kostela. Dne 10. dubna byl dovezen plech na nové věže, následujícího dne opat posvětil dva zvony pro „věžičku našeho kostela“ a 13. dubna bylo Santinimu zaplaceno dalších 24 zl. Zedníci začali dělat až 17. dubna, dne 26. června „vypucovali hlavní klenutí a chystají poštěle na postranní klenutí“ a 30. června přijel do Želiva opět

45) Petr Macek - Pavel Vlček - Pavel Zahradník, František Maximilián Kaňka, „in regno Bohemiae aedilis famosissimus“, Umění 40, 1992, s. 184.

46) Tamtéž, s. 193 - 194, 200.

47) SOBa Třeboň, Černínská hlavní pokladna (dále ČHP), kniha 19, č. 435, 436.

48) SOBa Třeboň, Rodinný archiv Černínů, kart. 371.

49) SOBa Třeboň, ČHP, kart. 49, č. 247.

50) Vilém Lorenc - Karel Tríska, Černínský palác v Praze, Praha 1980.

51) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 293.

52) PNP, sign. A 24/S, s. 11.

53) Viz pozn. 51.

Santini, jemuž bylo zapláceno „za obris na stalla“; částka 24 zl. je u této položky škrtnuta a není nahrazena jinou sumou, zato následující den je zapsáno, že Santinimu bylo zapláceno 28 zl. Dne 2. července Santini i se stavitelem odjeli do Žďáru. 27. července byl poslán posel do Kutné Hory „kvůli stallám pro chorální chór“ a 10. srpna nejmenovaný řezbář přivezl „klášterní erb ke kostelu“ (jde o téhož sochaře, o němž se k 4. červenci píše, že „nějaký řezbář přišel do Želiva, který má erb želivskéj dělat“), za což obdržel 23 zl. Posléze 11. září zedníci za přítomnosti Santiniho i Voglera „uzavřeli poslední klenbu v kostele“, 18. září se platilo 10 zl. 15 kr. „za barvu na kostel“ (bohužel není řečeno, jakou) a 21. listopadu „zedníci na kostele přestali dělat“; za tento rok obdrželi celkem 759 zl. 34 kr., nepočítaje v to 326 zl. pro pelhřimovské zedníky.⁵⁴⁾

Pro rok 1717 se bohužel kalendář s opatovými záznamy nedochoval. Klášterní anály kladou k tomuto roku jen stavbu kamenného mostu nad výtokem z lhotického rybníka, opravu jiřického dvora a opravu želivského kostela sv. Petra a Pavla.⁵⁵⁾ I roku 1718 se ještě pracovalo na věžích - 17. ledna přivezli z Prahy plech na nové věže (zároveň přijel i varhanář), 1. dubna opat zaplatil 20 zl. „za dubový kmeny do nových věží zatím“ a 4. dubna začali pracovat zedníci (opat dal téhož dne strhnout dřevěnou chodbu mezi konventem a pivovarem, o níž jsme již slyšeli výše). Zedníci pracovali až do 12. listopadu, ale žádné podrobnosti o jejich práci se nedovídáme; mezitím byl obnovován i hlavní oltář, jak je to zmíněno k 27. srpnu. K 18. prosinci je zapsáno, že toho dne „byla podruhé dokončena dlažba želivského kostela z kvádrů“; poprvé totiž, jak víme, dal opat Hlína kostel vydláždít ještě před požárem. Kromě konventního kostela byl roku 1718 opravován nadále i kostel sv. Petra a Pavla, za což obdrželi zedníci s přidavací 164 zl. 35 kr. Santini dostal roku 1718 (stejně jako stavitel Vogler) dvakrát po 20 zl., nepočítaje v to 3 zl. 20 kr., jež mu byly 16. července zapláceny „za máslo“.⁵⁶⁾

Následujícího roku 1719 uzavřel opat dne 18. ledna smlouvu s hodinářem z Telče na zhotovení nových hodin na jednu z nových věží, za něž měl hodinář obdržet 510 zl. a k tomu navíc 10 korců pšenice a staré hodiny v ceně 40 zl. Dne 7. dubna přivezli z Prahy plech na věže, pražským tesařům bylo 7. září zapláceno 72 zl. 39 kr. „od horních schodů“ (především dne dostali 187 zl. 51 kr. za blíže neuvedenou práci) a 5. listopadu si opat zapsal, že po návratu do kláštera „nalezl nové stallý pro řeholníky, nové věže pokryté plechem a ozdobené makovicemi zlacenými v ohni a kříži a nové hodiny.“ Největší úsilí bylo jistě věnováno dokončení obou kostelních věží. „Plechaři“ bylo za „přikrejení plechem věží“ zapláceno 13. září 288 zl. 4 kr. a 8. prosince opat doplatil 431 zl. 58 kr. „na dvě bání na nových věžích v ohni pozlacený.“ Zedníkům bylo za práci na kostele toho roku zapláceno 717 zl. 16 kr. Santini obdržel tentokrát třikrát po 20 zl. (13. června, 10. srpna a 5. prosince) a navíc 5. prosince dostal dalších 20 zl. „za obrisy“ a 14. prosince 10 zl. „za máslo“. Stálý plat v tomto roce dostával i jménem neuvedený sochař, který dostal 12. listopadu podruhé 50 zl. Nadále se však pracovalo i na jiných stavbách - dokončena byla zřejmě oprava kostela

Obr. 7: Kostel sv. Mikuláše v Humpolci před regotizací z roku 1895 (Muzeum Aleše Hrdličky v Humpolci).

sv. Petra a Pavla, který byl benedikován 29. května a 17. listopadu byl dokončen nový ovčín a chodba (pergula) ke konventu.⁵⁷⁾

Klášterní anály uvádějí k roku 1718 (přičemž zčásti jde, jak vyplývá ze srovnání s opatovými deníky, i o práce z roku 1719), že opat „dal zcela vyběliti refektář, jenž slouží nyní jako letní, a úplně přetvořit hlavní oltář, tak jak se teď nachází v kostele v Senožatech, spolu s chórem a sakristií, pokud se týká zdí. Zřídil stallý pro řeholníky, jež stály skoro 1000 zl. (...) Dal udělat velké varhany, které se všemi příslušenstvími dosáhly částky takřka 3000 zl. K průčelí hlavního kostela přidal monstranci, vážící 9 centnýřů železa, slavnostně benedikoval kostel sv. Petra a Pavla, dal ulít dva menší zvony pro lepší souzvuk spolu s cimbály hodin, hotové věže opatřil plechem, kříži a makovicemi zlacenými v ohni a hodinami“; kromě toho „postavil od základů klášterní ovčín, jakož i loubí vedoucí z opatství do kláštera.“⁵⁸⁾

Výše uvedená zpráva o placení Santinimu z 14. prosince 1719 je zároveň poslední zmínkou o Santinim v Želivě. Následujícího roku 1720 již do Želiva nepřijel, ani mu nebylo želivským klášterem za žádnou práci placeno, ačkoliv Vogler zůstal ve službách kláštera ještě po celý tento rok a obdržel také svůj plat, tedy dvakrát po 20 zl. (15. července a 25. října). Stavební práce na klášterním kostele byly již také zřejmě skončeny, i když se nadále pracovalo na jeho výzdobě. Dne 12. dubna poslal opat vůz pro ma-

54) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 294.

55) PNP, sign. A 24/S, s. 16.

56) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 295.

57) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 296.

58) PNP, sign. A 24/S, s. 17.

Obr. 8: Kostel sv. Mikuláše v Humpolci před regotizací z roku 1895 (Muzeum Aleše Hrdličky v Humpolci).

líře, „jenž má vyzdobit varhany“, 22. dubna byla uzavřena smlouva s truhlářem o lavice pro lid a dne 25. dubna opat uzavřel další smlouvu s jihlavským zvonařem Kristiánem o ulití velkého zvonu o váze 40 centnýřů. 21. července byly v kostele umístěny „nové stally pro lid“ a 24. července opat udělal „oučet s varhanářem na nový varhany“ a zaplatil mu zbývající částku za jeho dílo. Zároveň byla toho roku na průčelí kostela osazena socha Panny Marie a 13. září byly na novou věž vytaženy zvony.⁵⁹⁾ Klášterní anály rovněž potvrzují, že roku 1720 byly pořízeny lavice pro lid a sochy na kostelní průčelí.⁶⁰⁾

Dne 8. ledna následujícího roku 1721 byly ještě zaplacený staviteli (tedy Voglerovi) za cestu 4 zl. a 11. ledna si opat zapsal, že „včera po obědě stavitel odjel, když učinil dispozice pro lednici vedle vinného sklepa v konventě.“⁶¹⁾ V podrobně vedeném kalendáři za rok 1721 se už poté Voglerovo jméno neobjevuje a nesetkáváme se tu ani s jiným stavitelem; stejně tak je tomu i v kalendáři za rok 1724 (kalendáře za léta 1722 a 1723 obsahují jen nepatrný počet záznamů). Ani v želivských matrikách se poté již nesetkáváme s Voglerovým polírem, jímž byl Matěj Krampa, doložený v Želivě 28. srpna 1715, 10. července 1718 (tehdy uveden výslovně jako „toho času palír při stavení kostela“) a 20. května 1720.⁶²⁾ Voglerovo působení ve službách želivského kláštera tedy trvalo od počátku roku 1715 do ledna 1721, zatímco Santini zde byl činný od dubna 1714 do konce roku 1719. Zjevně tedy oba stavitelé byli zaměstnáni jen v souvislosti s obnovou konventního chrámu.

59) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 297.

60) PNP, sign. A 24/S, s. 18.

61) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 298.

62) SObA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 1, s. 77, 79, 167; sign. Želiv 2, fol. 190v.

mu, a když byla tato obnova (aspoň pokud jde o zednickou práci) ukončena, jejich činnost v Želivě rovněž skončila. Santiniho přítomnosti ovšem želivský opat využil, jak jsme viděli, i k zadání plánů k dalším želivským stavbám (doloženy z nich jsou Vojslavice, Lhotice, zřejmě i Humpolec), jež však byly prováděny až v dalších letech a o Santiniho případné další účasti při nich nemáme žádných zpráv.

Jak Santiniho práci pro Želiv hodnotili sami želivští řeholníci? Z výše uvedeného zápisu v análech vysvítá jednak obdiv k Santiniho umění (i když vděčnost je tu směřována spíše k opatu Blahnovi, jenž Santiniho doporučil), zároveň však i jisté výhrady k jeho schopnostem jako praktického stavitele. Ty jsou ještě lépe vidět v druhém úryvku týchž análů, v němž nacházíme zmínku o Santinim, položenou k roku 1716, kde se píše: „Toho roku sice nejdůstojnější pan Jeroným dokončil stavbu věží konventního kostela spolu se stavbou kostela zvenku i uvnitř, pokud jde o zednické práce; avšak protože stavitel pan Jan Santin, narozený kdysi v Praze, více rozumějící malířství než stavitelství,⁶³⁾ potom během stavby spojil i proti radám želivských řeholníků věže se starým kostelem příliš pevně železem, poradil, aby nad průčelí byla umístěna nadmíru veliká monstrance ze železa a kamenů, a konečně výše řečený nejdůstojnější pán nařídil zavěsit na věže zvony, vážící asi 100 centnýřů, a nadto zatížil stavbu dvojími hodinami a dvěma cimbály, věže tlačené takovou váhou se začaly znatelně sesedat a zároveň táhnout s sebou budovu kostela směrem k průčelí natolik, že tu i tam se na klenbě i na oknech objevily velké trhliny, které poté poněkud znepokojovaly ty, kdož pod nimi vcházeli do kostela, aby se totiž nezřítla klenba právě na tom místě a nezasypala je při pobožnosti spolu s varhanami, které byly tak nákladně postaveny. Třikrát se takovoto trhlina i po pečlivém jejich uzavření znovu ukazovaly k nemalému znechucení toho, kdo se staral o stavbu této budovy; a na jeho starosti stran jejich úplného uzavření a opravení nebyl nalezen lék dříve, než když věže, zbavené svých spojiv, se úplně sesedly a konečně byly počtvrté uzavřeny kusy železa a kameny úměrnými těmto trhlinám; tehdy poprvé klenba zůstala pevná a byla zbavena nebezpečí zřícení.“⁶⁴⁾ Ovšem je třeba dodat, že v dodatku k tomuto místu análů se podotýká, „že příčinou těchto trhlín, jak se poznává, jsou spíše cizí zvoníci, kteří vsí silou hned rozhoupávají zvony.“⁶⁵⁾

V souvislosti se Santiniho činností v Želivě se však nabízí další otevřená otázka, týkající se právě osoby Jana Blažeje Santiniho. Jde o spor, zda Santini byl pouze projektantem, či zároveň i provádějícím stavitelem, přičemž zvláště po objevu zajímavé korespondence, týkající se Santiniho činnosti v Dolním Ročově,⁶⁶⁾ i několika dalších náznaků v jiných písemných dokladech⁶⁷⁾ se zdá nabývat převahy názor, že Santini byl vskutku i provádějícím stavitelem. S tím ovšem souvisí i další otázka, zda totiž Santini, původně vyučený malíř, byl také vyučeným zednickým

63) „(...) aedilis Dominus Joannes Santin, Praga alias oriundus, magis picturam quam opus aedilitium intelligens (...)“

64) PNP, sign. A 24/S, s. 14.

65) Tamtéž, s. 67.

66) Ivo Kořán, Santini ve východních Čechách, Umění 22, 1974, s. 219 až 220.

67) Viz Milada Vilímková, Marginalia k architektonické tvorbě 1. poloviny 18. století, Umění 26, 1978, s. 421 - 424; Jan Sedláček, Jan Blažej Santini, Praha 1987, s. 14 - 15.

mistrem a své stavby tedy vůbec provádět mohl. Tuto otázku ani archiválie týkající se Santiniho činnosti v Želivě nemohou definitivně vyřešit, nicméně přesto chceme poukázat na skutečnost, že v Želivě na jedné straně Santini vskutku nejen projektoval, ale velmi často sem i zajížděl a vykonával tedy zjevně jakýsi dozor na stavbě, ale na druhé straně provádějícím stavitelem zde nepochybně byl Jan Jakub Vogler, jenž zde měl jistě i své tovaryše vedené polírem Krampou. Přitom Santini pobýval v Želivě sice méně často než Vogler, ale rozdíl není příliš veliký - roku 1715 zde byl Santini prokazatelně dvakrát a Vogler šestkrát, roku 1716 Santini čtyřikrát a Vogler pětkrát, roku 1718 Santini dvakrát a Vogler rovněž dvakrát, roku 1719 Santini dvakrát a Vogler čtyřikrát (do opatova kalendáře ovšem nemusely být zapsány všechny návštěvy, zvláště pro dobu, kdy opat pobýval mimo Želiv). Z částek, jež byly Santinimu placeny, se zřejmě některé (jde o pravidelné vyplácené sumy po 20 zl.) týkají právě jeho dozoru; ostatně v jednom případě (14. prosince 1714) je výslovně uvedeno, že oněch 20 zl. bylo zapláceno „za jeho navštívení“.

K tomu je nutno připomenout, že neexistuje ani jedna Santiniho stavba, kde by byl Santini doložen jednoznačně jako provádějící stavitel v pravém slova smyslu; zato u mnoha staveb víme, že podle Santiniho plánů zde stavěl jiný stavitel, a to od Filipa Spanbruckera v počátcích Santiniho činnosti přes právě Jana Jakuba Voglera, Matěje Ondřeje Kondela, Františka Benedikta Klíčnicka až k blíže neznámému Giserovi, jenž zřejmě podle Santiniho projektu přestavoval pro Jana Josefa hraběte Šporka zámek v Heřmanově Městci.⁶⁸⁾ Navíc můžeme uvést ještě další překvapující skutečnost: Ve spisech pohořeleckého postranního práva, na něž v souvislosti se Santinim poprvé upozornila M. Vilímková,⁶⁹⁾ se nalézá rovněž nedatované potvrzení stavitele Filipa Spanbruckera, pocházející však zjevně z roku 1711 (jde o přílohu k Santiniho replice ze srpna téhož roku), v němž Spanbrucker uvádí, že na Santiniho objednávku („*auff Begerren und Angebung des Herren Johann Eüchels*“) provedl za 17 zl. drobnější práce (šlo o nový rákosový strop v jednom pokoji, proražení okenního otvoru s osazením ostění, zřízení malé kuchyně atd.) v bytě zesnulého Santiniho otce, který byl společným vlastnictvím Santiniho a jeho bratra.⁷⁰⁾ Zdá se nemyslitelné, že by si Santini, kdyby byl

vskutku zednickým mistrem, dal provádět zednické práce ve vlastním domě od jiného stavitele. Nevíme ovšem, kdy Spanbrucker tyto práce provedl, takže by bylo možno připustit, že Santini získal stavitelské oprávnění později.

Je také pravdou, na což upozornila již M. Vilímková, že v těchto spisech pohořeleckého postranního práva se Santini výslovně sám označuje za stavitele, což by v případě, že by stavitelem nebyl, jistě muselo vzbudit odpor cechovních mistrů.⁷¹⁾ Na druhé straně však je nutno upozornit, že v těchto spisech se sice v letech 1710 - 1712 Santini vskutku třikrát označuje za stavitele („*Baumeister in der königl. Kleinem Stadt Prag*“), avšak osmkrát se v německy psaných textech označuje jako „*Architectus*“,⁷²⁾ což (zdůrazňujeme, že v textech německy, nikoli latinsky psaných) vskutku byl titul, kterého užívali často architekti, nemající stavitelské oprávnění.⁷³⁾ Ostatně i skutečnost, že v mnoho let trvajícím sporu s vdovou po Santiniho bratrovi se jako svědkové sice objevují jak služební, tak i četní kameníční tovaryši, zaměstnaní u Santiniho zesnulého bratra (ti vesměs svědčili v Santiniho prospěch), ale ani jeden zedník, se zdá výmluvná a vzbuzuje dojem, že Santini svůj stavební podnik neměl.

O tom, že ani současníci neměli zcela jasno v otázce, kdy a kde získal Santini stavitelské oprávnění, svědčí spis právníka Ignáce Höringera, právního zástupce Santiniho švagrové, ve sporu po smrti Santiniho bratra, pocházející z ledna 1712, v němž Höringer (jehož právní titul a schopnost zastávat zájmy vdovy Santiniové byly Santiniho stranou zpochybňovány) píše, že může svoje oprávnění dokázat jistě lépe než Santini „*svoji metamorfózu, že z malíře vypučel vyučený stavitel či architekt*“,⁷⁴⁾ k čemuž po straně připisal „*z kutnohorského zednického cechu*“. Santini se svým právním zástupcem Metelkou sice nato vypracovali odpověď na Höringerovy protesty a námítky, avšak tuto výtku odbyli jen povšechným rozkladem o kalumnii a pomluvách.⁷⁵⁾ Cechovní kniha kutnohorského cechu zedníků a kameníků se pro toto období našťastí dochovala, ale mezi přijatými zednickými mistry zde Santini ovšem uveden není.⁷⁶⁾ Bylo by také velmi podivné, ne-li nemožné, kdyby pražský měšťan, žijící v Praze, byl členem cechu nikoli pražského, nýbrž kutnohorského. Otázku, byl-li Santini vyučeným zednickým mistrem a měl-li stavitelské oprávnění, pokládáme i nadále za nevyřešenou, ovšem po všem, co jsme uvedli, se nám zdá pravděpodobnějším, že toto oprávnění neměl a že tato skutečnost byla také příčinou toho, že jeho projekty prováděli stavitelé jiní, i když (jak dokládají prameny jak v Želivě, tak v Dolním Ročově) Santini rozhodně nebyl architektem, jenž by do realizace svých plánů nezasahoval, a to dokonce v míře obvyklé u architektů, kteří sami své projekty i prováděli.

Po těchto obecnějších úvahách se však opět vraťme ke stavebním dějinám želivského kláštera v době po Santiniho a Voglerově odchodu ze Želiva. Roku 1721 nadále po-

68) Připsání přestavby heřmanoměstského zámku Santinimu je prokazatelně doloženo zatím jediným archivním pramenem, totiž pamětní listinou dochovanou v konvolutu starých barokních tisků pražské Národní knihovny (NK, sign. 54 C 4048, č. 40). V této listině se praví, že tento „zámek a věž byly obnoveny (*arx et turris renovata est*)“ za majitele Jana Josefa hraběte Šporka v roce, který mnohonásobný chronogram určuje jako rok 1724, přičemž staviteli byli Santini a Giser („*architecti Santini et Giser*“). Lokalita, o kterou jde, zde sice není uvedena, avšak podle uvedeného jména místního faráře Finglara bezpečně poznáváme, že jde o Heřmanův Městec; ostatně Jan Josef hrabě Špork nebyl vlastníkem příliš rozsáhlých statků, jež by tu padaly v úvahu. Podobu zámku po přestavbě vidíme na kresbách biskupa Jana Rudolfa hraběte Šporka z roku 1741 (Pravoslav Kneidl, Šporki-ana kreseb hraběte Jana Rudolfa Šporka, Strahovská knihovna 20 až 21, 1985 - 1986, s. 201 - 202).

69) M. Vilímková, dílo cit. v pozn. 67, s. 420 - 421.

70) SÚA, ŘPrem Strahov, kart. 186. Se skutečností, že Santini si dal opravy ve svém domě provádět od jiného stavitele, je ostatně v souladu i známý fakt, že dům čp. 79-IV. v Praze na Hradčanech pro Santiniho bratra Františka Jakuba, se kterým byl Jan Blažej Santini v nejlepších vztazích a kterého až do konce jeho života finančně podporoval, přičemž mu přispěl i na stavbu tohoto domu (ve svém memoriálu ze srpna 1711 výslovně uvádí, že bratrovi pomáhal „*jak hotovými penězi, tak jinými věcmi, a byl mu nápomocen, zvláště pak když si za 210*

zl. koupil od slavného hradčanského magistrátu pusté místo na takzvaném Novém Světě a začal na něm stavět nákladnou budovu, avšak neměl žádnou hotovost“), stavěl Tomáš Haffenecker (tamtéž).

71) Viz pozn. 69.

72) SÚA, ŘPrem Strahov, kart. 186, 187.

73) Milada Vilímková, Stavitelé paláců a chrámů, Praha 1986, s. 200.

74) „*(...) seine Metamorphosim, das aus einen Mahler ein eingebildeter Bau-Meister oder Architectus ersprossen (...)*“.

75) SÚA, ŘPrem Strahov, kart. 187.

76) SOKA Kutná Hora, Cech kameníků a zedníků Kutná Hora, kniha 3.

kračovaly práce na vybavení klášterního kostela, jenž byl opatřen novými „*stallami pro preláta a koadjutora*“, 10. dubna byl na věž zavěšen nový velký zvon a 22. června byly na průčelí kostela osazeny sochy dvou andělů. Posléze 31. května si opat poznamenal: „*Dnes jsem úplně vyplatil všechny zedníky, kteří v klášteře pracovali; je čas, abych si odpočinul od stavění budov.*“⁷⁷⁾

Pro následující roky 1722 a 1723 nás, jak již bylo řečeno, opatovy deníky opouštějí; jsou sice dochovány, ale zápisy v nich jsou velice skoupé.⁷⁸⁾ Z roku 1724 máme jen zmínku o nové soše anděla postavené uprostřed želivského rybníka Siloe, která byla benedikována 3. června toho roku; v srpnu a září pak byl dán nový krov na pivovar.⁷⁹⁾ Velmi stručné zápisy jsou i v kalendáři z roku 1725, roku smrti opata Hlíny; jen po jeho smrti, v měsíci prosinci, bylo zaplacených dalších 50 zl. nejmenovanému sochařovi.⁸⁰⁾

Zastavme se ještě u příležitosti smrti opata Hlíny u dalších řemeslníků a umělců, kteří spolu se Santinim pracovali v jeho době na obnově klášterního kostela. Na prvním místě to byl ovšem klášterní stavitel Jan Jakub Vogler, častý Santiniho spolupracovník. Prvou zmínku o něm v písemných pramenech nacházíme v archivu kutnohorského zednického a kamenického cechu. Dne 23. února 1710 totiž „*předstoupil před p. starší a spolu muže cechovní sloužitý muž p. Jakub Vogler a palír kláštera Matky Boží Sedlice*“ a požádal o přijetí do cechu. Jeho žádosti bylo vyhověno a Vogler byl nato „*za jednoho spolumistra*“ do cechu přijat.⁸¹⁾ Tento zápis je zároveň chronologicky nejstarší zmínkou o Voglerovi jakožto polírovi sedleckého cisterciáckého kláštera. O Voglerovi pak víme, že se usadil v Kutné Hoře - mezi podmínkami k provozování zednické živnosti v Kutné Hoře mu bylo 17. února 1710 také uloženo, „*aby se tím dříve manželkou zaopatřiti (...) a nato do dne a do roka sobě zakoupení učiniti hleděl*“⁸²⁾ - že se počínaje rokem 1712 stále objevuje v kutnohorských matrikách,⁸³⁾ že si v květnu 1714 zakoupil v Kutné Hoře první dům⁸⁴⁾ a že také v Kutné Hoře 19. května 1742 zemřel, údajně ve věku 65 let.⁸⁵⁾ Původem byl Vogler zřejmě z Tyrolska, neboť když v dubnu 1737 žádal „*o cassírování cauti v knihách městských za podíl bratra svého, poněvadž o něm již 45 let nic slyšeti nejn, zdaž živ, neb mrtvý jest*“, bylo mu sděleno, „*že té žádosti dříveji užiti nemůže dotud, dokavad z Tyrolu nedokáže to, že jeho brater již tolik let nepřítomný jest a žádných více taky krevních přátel jeho se nevynachází.*“⁸⁶⁾

Vogler poté zřejmě častěji spolupracoval se Santinim jako polír či provádějící stavitel. Bylo tomu tak nejen v Sedlci (kde dokonce sám vypracoval projekt na nový klášterní konvent, zkritizovaný přísně plaským opatem Tytlem⁸⁷⁾

a v Želivě, ale i v cisterciáckém klášteře ve Žďáře nad Sázavou, kam jak již víme, odjel spolu se Santinim 2. července 1716, a o něm je také nepochybně řeč, když v soupise vydání peněz na stavbu kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře je k 26. srpnu 1719 uvedena položka 10 zl., zaplacených jakožto discreci „*p. paumistrovi z Kutný Hory*“,⁸⁸⁾ i když později, roku 1721 je již na stavbě zelenohorského kostela doložen chrudimský zednický mistr Donát Morazzi.⁸⁹⁾ Vogler ovšem stavěl i podle projektů jiných významných stavitelů, např. Kiliána Ignáce Dientzenhoffer⁹⁰⁾ a Františka Maxmiliána Kaňky.⁹¹⁾

Velmi by nás ovšem zajímalo jméno sochaře, který jak jsme již výše uvedli, se objevuje v Želivě (nepočítáme-li ono „*řezbáře*“, který roku 1716 udělal želivský erb, a dalšího řezbáře, jemuž bylo 13. října 1718 zaplacen 24 zl. 7 kr. za jakousi jeho práci) prvně 12. listopadu 1719, kdy dostal (ale už podruhé) 50 zl. za blíže neurčenou práci. Následujícího roku 1720 byla 1. září přivezena socha Panny Marie pro portál hlavního kostela a socha anděla pro rybník Siloe; nato 5. září opat přijal „*svého sochaře*“, 8. září si s ním večer udělal „*kvůli rozptýlení*“ malý výlet ke studámce sv. Haštala a 9. září byla „*socha Panny Marie vydvížena a osazena na průčelí kostela za zvuku trub a bubnů*“, načež 10. září sochař „*dokončil své dílo*“. Zaplacen dostal nejdříve již 18. srpna 30 zl., poté 10. září „*ostatek za statui*“ ve výši 60 zl. a 10. září mu bylo „*zavdáno na anjela*“ 10 zl. Nato 12. září byly umístěny ozdoby nad hlavami Panny Marie a Ježíška a 13. září bylo „*za pozlacování na P. Mar.*“ zaplacen 22 zl. Následujícího dne poslal opat do Prahy dva vozy pro „*mramorové nádobky*“, šlo o nádobky na svěcenou vodu, které dorazily z Prahy 20. září i s kameníkem a sochařem.⁹²⁾ Zprávu o osazení soch na průčelí klášterního kostela umísťují k roku 1720 i klášterní anály, podle nichž tyto sochy i s nápisy zlacenými v ohni stály 222 zl.;⁹³⁾ v tom jsou ovšem zřejmě obsaženy i obě sochy andělů, dodané až následujícího roku.

Dne 1. dubna 1721 totiž poslal opat opět vozy do Prahy, aby dovezly jednak knihy, jednak „*dva kamenné anděly se znakem kláštera*.“ Vozy i s anděly dorazily do Želiva 7. dubna a 22. června byli oba tito andělé osazeni na průčelí kostela vedle sochy Panny Marie i s opatským znakem a heslem „*Humilitate et patientia*.“ 26. června bylo ještě zaplacen 10 zl. 19 kr. jihlavskému zámečníkovi za „*volovo a plech železnej pro anděle a erb*“ a 28. června „*pražský sochař*“ ze Želiva odjel; 23. prosince si opat ještě poznamenal, že zaplatil sochařovi dlužných 65 zl. Z let 1722 a 1723 máme, jak již bylo uvedeno, nedostatek zpráv; dne 3. června byla benedikována socha anděla uprostřed rybníka Siloe, o jejímž autorovi nic nevíme, a v prosinci 1725 bylo sochařovi zaplacen 50 zl.⁹⁴⁾

Socha Panny Marie na průčelí klášterního kostela z roku 1720 a oba andělé po jejích stranách z roku 1721, díla nám dnes neznámého pražského sochaře, se již dnes na

77) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 298.

78) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 299, 300.

79) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 301.

80) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 302.

81) SOkA Kutná Hora, Cech kamenický a zednický Kutná Hora, kniha 3, fol. 18r.

82) SOkA Kutná Hora, Archiv města Kutné Hory (dále AMKH), liber memorabilium 1708 - 1712, fol. 333r - 333v.

83) SObA Praha, Matriky, sign. Kutná Hora 2, s. II. 71.

84) SOkA Kutná Hora, AMKH, kniha trhových smluv 1710 - 1736, s. 139 až 140.

85) SObA Praha, Matriky, sign. Kutná Hora 3, fol. III. 76v.

86) SOkA Kutná Hora, AMKH, liber memorabilium 1736 - 1739, fol. 161v.

87) SObA Třeboň, Vs Sedlec, spisy sign. XLIV/4, fol. 19 - 20. Podrobněji o tomto Tytlově dopise viz Petr Macek - Pavel Zahradník, Opat Evžen Tytl jako projektant, Sborník příspěvků ke konferenci věnované

850. výročí založení plaského kláštera, konané v Mariánské Týnici roku 1995 (v tisku).

88) Moravský zemský archiv Brno, Cisterciáci Žďár nad Sázavou, kniha 56, fol. 17r.

89) Risus Sarae, Brno 1723.

90) Viz práce cit. v pozn. 45, s. 224.

91) Tamtéž, s. 210.

92) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 294 - 297.

93) PNP, sign. A 24/S, s. 18.

94) SObA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 298 - 302.

kostele nenacházejí; roku 1916 je nahradily nové sochy od Čenka Vosmíka.

Více než o sochařovi již víme o osobě truhláře Ferdinanda, který se v opatových kalendářích objevuje od roku 1713, kdy byl 20. února poslán do Ledče, „aby vybral prkna pro truhlárnu“, a 6. března jel znovu pro prkna do Chýnova; počínaje rokem 1713 byl také Ferdinand klášterem za svou práci pravidelně placen. Jeho jméno prameny spojují s lavicemi do klášterního kostela. Jak už víme, „obris na stalla“ zhotovil prokazatelně Santini, jenž za něj dostal zaplacen 1. července 1716. Dne 27. července téhož roku byl vyslán posel do Kutné Hory „kvůli stallám pro chorální chór“ a 28. srpna byla „truhláři kutnohorskýmu“ zaplacená nepatrná částka 1 zl. 32 kr.; snad šlo o zhotovení jakéhosi modelu podle případných rad Santiniho, pobývajících často v Kutné Hoře? Z roku 1717, jak víme, se opatovy záznamy nedochovaly. Dne 8. ledna 1718 jel klášterní truhlář Ferdinand do Prahy; 16. prosince téhož roku tam byl i s vozy vyslán znovu. Až 5. listopadu 1719 si však opat zapsal, že po návratu do kláštera „nalezl nové stallly pro řeholníky“.⁹⁵⁾ Klášterní anály uvádějí k roku 1718 (přičemž však jde mnohdy o zprávy vztahující se k roku 1719), že opat „porídil stallly pro řeholníky, jež stály takřka 1000 zl.“⁹⁶⁾

Následujícího roku 1720 si opat 22. dubna poznamenal, že přestěhoval truhláře z konventu „do nový pazderny, kdežto Ferdinand dělá stolice do velkého kostela pro lid. Smluvil jsem s ním 24 stolice - 140 zl.“ Dne 21. července 1720 byly tyto „nové stallly pro lid“ v kostele postaveny;⁹⁷⁾ klášterní anály je rovněž zařazují do prací roku 1720, ale tvrdí, že stály 300 zl.⁹⁸⁾ Dne 27. října 1720 dostal ještě Ferdinand zaplacen 12 zl. za 12 okenních rámu do nové „perguly“ a 10. listopadu se platilo (není uvedeno, komu) 20 zl. „za ozdobu na stallly chorálního chóru“. V roce 1721 si opat 14. února zapsal, že „stolice pro lid obecní v novém kostele“, které smluvil 1. dubna předešlého roku s truhlářem Ferdinandem, jsou již nyní úplně zaplacené. Dne 31. března téhož roku zaplatil opat Ferdinandovi 43 zl. 3 kr. za rozličnou práci a 20. května 151 zl. 4 kr. rovněž Ferdinandovi za „prelátské stallly“ čili za „dvě stallly pro preláta a koadjutora.“⁹⁹⁾ Pro léta 1722 a 1723 jsou naše zprávy velice skrovné a v letech 1724 a 1726, ze kterých máme podrobnější informace, se již v klášteře s truhlářem Ferdinandem nesetkáváme, a veškeré truhlářské práce z dalších let jsou již dílem jiných truhlářů.

Celé jméno truhláře Ferdinanda se dovídáme ze želivských matrik, v nichž se třikrát, 4. června 1713, 28. července téhož roku a 31. dubna 1715, vyskytuje Ferdinand Nitl (Nyttl, Nötl).¹⁰⁰⁾ Tentýž Ferdinand Nethl se objevuje i 28. listopadu 1722 v matrice farního kostela v Humpolci,¹⁰¹⁾ kde tehdy prováděl truhlářskou práci pro obnovený humpolecký kostel (viz níže). Odkud Nitl pocházel a kde žil po odchodu ze Želiva, nedovedeme říci.

Klášterní malíř zřejmě v době opata Hlíny ještě na výzdobě kostela nepracoval. Můžeme nicméně již zde uvést, že klášterním malířem byl v druhé polovině 17. století Ma-

touš Vrzák (Věžák?), uváděný v želivských matrikách již od roku 1673 a zmiňovaný v nich ještě roku 1713, ovšem tentokrát už jako „starý malíř“;¹⁰²⁾ 15. listopadu 1721 byl již mrtev.¹⁰³⁾

Jeho nástupcem se stal Jan Kalina, narozený jako syn podstaršího želivského kláštera Matěje Kaliny v klášterní vsi Sedlici, odkud byl přinesen do Želiva ke křtu 2. července 1684;¹⁰⁴⁾ když se 25. června 1713 v Želivě ženil s dcerou zesnulého panského kuchaře, je uváděn jako „Joannes Kalina, po rodu Hnát, malíř želivský“.¹⁰⁵⁾ Opat Hlína jej dal vyučit malířem v Jihlavě u Václava Noseckého, otce premonstrátského malíře Siarda Noseckého. Ve svém kalendáři si poznamenal k 24. květnu 1706, že po obědě přišel do Želiva z Jihlavy spolu s dominikánským převorem i „p. Václav malíř“ s manželkou, a 26. května si zapsal: „Učil jsem smlouvu s panem Václavem kvůli Kalinovi na 1 zl. za jeden týden.“ 10. června téhož roku pak „odešel Kalina do Jihlavy ke svému mistrovi, aby se začal učit malířskému umění.“ O rok později, dne 12. května 1707, se již „Kalina vrátil domů ze své praxe“ a poté už stále působil ve službách kláštera, byv zřejmě jen občas zapůjčen jiným žadatelům o jeho umění, jako 24. února 1711, kdy „p. farář jihlavský píše a žádá na 6 dní Kalinu“, či 21. března 1712, kdy opat pustil „do Vonšova Kalinu na pár dní“; zato když 4. září 1716 byl opat požádán o „svého malíře Kalinu“ kaplanem hraběte Voračického z Čížkova, nebylo mu vyhověno.¹⁰⁶⁾ Většina Kalinovy dochované tvorby, často ve spolupráci se Siardem Noseckým, pochází až z doby opata Schindlera, jehož však Kalina také přežil, neboť zemřel až 24. března 1765; do matriky byl tehdy při té příležitosti zapsán jakožto „muž velmi zasloužilý o náš klášter.“¹⁰⁷⁾

Krátkodobě v roce 1714 se objevuje v Želivě ještě jeden malíř, totiž „malíř František“ z Počátek, doporučený sem zřejmě stavitelem Scottim. Ten přišel do Želiva z Počátek 24. února 1714 a opětovně 10. března téhož roku, načež 15. března „začal dělat dispozice pro nový Boží hrob“. Dne 3. dubna téhož roku odjel do Herálce a Polné, odkud se vrátil 7. dubna do Želiva. Znovu přijel z Počátek 26. dubna, ale následujícího dne odjel s opatem Blahnou a Santinim do Sedlce, odkud se vrátil 29. dubna; 1. května mu bylo zaplacen 30 zl., a pak se již s ním v Želivě neshledáváme.¹⁰⁸⁾

Kromě prací přímo v želivském klášteře opat Hlína i v posledních letech svého života dbal o obnovu budov na klášterních statcích. Byla to v prvé řadě obnova kostela ve Vojslavicích, ke které, jak víme, zhotovil plány již roku 1714 Santini. Teprve v únoru 1719 však poddaní svázeli dřevo na stavbu tohoto kostela.¹⁰⁹⁾ 15. srpna 1720 u příležitosti mariánského svátku sloužil ve Vojslavicích mši sám opat,

95) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 291 - 296.

96) PNP, sign. A 24/S, s. 17.

97) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 297.

98) PNP, sign. A 24/S, s. 18.

99) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 297, 298.

100) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 1, s. 71, 77.

101) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Humpolec 2, fol. 303r.

102) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 1, s. 6, 71.

103) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 298.

104) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 1, s. 272.

105) Tamtéž, s. 106.

106) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, knihy 284 - 294.

107) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 2, fol. 310r. Není tedy pravdou, jak se domníval I. Kořán (Ivo Kořán, Siard Nosecký jako administrátor ve Velké Chyšce, Umění 14, 1966, s. 92), že Kalina zemřel za pobytu ve Velké Chyšce u Pacova, kde pracoval rovněž spolu se Siardem Noseckým, někdy v letech 1738 - 1743; tato domněnka vycházela z mylného překladu obtížně čitelného textu chyšecké pamětní knihy, hovořícího jen o nebezpečí smrti, v němž se Kalina za svého chyšeckého pobytu ocitl.

108) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 292.

109) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 296 (zápis k 1. únoru).

Obr. 9: Kostel sv. Mikuláše v Humpolci dnes (Foto J. Černý, 1986).

se kterým tam přijel i stavitel Vogler,¹¹⁰⁾ nepochybně právě kvůli stavbě budoucího kostela, ale až 5. června 1721 si klášterní purkrabí ještě prohlédl na místě materiál a základy ke stavbě a následujícího dne „zedníci začali klást základy pro nový vojslavický kostel“; 19. června si pak základy na místě prohlédl sám opat.¹¹¹⁾ Klášterní anály o celé stavbě stručně píší, že Hlína „vojslavický kostel, tak jak je nyní vidět, postavil od základů, opatřil vnitřní výzdobou a 26. září 1723 jej benedikoval.“¹¹²⁾

Ke stavebním pracím menšího rozsahu došlo zřejmě i v Jiřicích. Opat si totiž při návštěvě této vsi zapsal 2. června 1724 do kalendáře, že si zde prohlédl „novou sakristii, zdi kolem hřbitova a kostnici“.¹¹³⁾ Závažnější ovšem byla přestavba farního kostela v Humpolci, který sice nebyl součástí klášterního panství, avšak patron (majitel heráleckého panství, jímž byl v době přestavby kostela hrabě Metternich) byl podle narovnání z roku 1713 povinen prezentovat na faru jednoho ze tří kandidátů navržených želivským opatem, jímž býval želivský řeholník. Můžeme předpokládat, že o přestavbě kostela se uvažovalo již v lednu 1716, jak by tomu nasvědčovala zmíněná již cesta Santiniho s Voglerem do Humpolce. O povolení k přestavbě však požádal arcibiskupskou konzistoř humpolecký farář, želivský řeholník Michael Hruza, až 8. ledna 1720; ve své žá-

dosti psal, že již dlouho usiluje o opravu svého chrámu a naléhá na patrona, aby přispěl k obnově tohoto 19 loktů vysokého, 43 loktů dlouhého a 36 loktů širokého kostela, avšak jelikož stále nemá prostředky na opravu, prosí o povolení prodat k tomu účelu některé kalichy a monstranci z majetku kostela.¹¹⁴⁾ Svou žádost Hruza opětoval 11. dubna 1720,¹¹⁵⁾ avšak konzistoř požádala o dobrozdání ještě ledečského děkana Jana Alexandra Kloffetia jakožto venkovského vikáře.¹¹⁶⁾

Ten 17. května 1720 potvrdil, že materiál ke stavbě je už na místě, ale že podle úsudku stavitelů bude stavba, i kdyby i zbývající materiál byl dodán zdarma, stát ještě asi 1500 zl., neboť kostel nejen potřebuje „zcela novou klenbu, jež by se gotickým slohem přizpůsobila starým hlavním zdem“,¹¹⁷⁾ ale také je třeba, „aby řečené zdi, na různých místech značně poškozené ohněm, byly zpevněny zároveň se stavbou věže, jak je vidět na průčelí zde připojeného plánu, a aby byly solidně podepřeny, aby tak mohly po proražení tolika a takových oken unést tíhu klenby.“ Dále Kloffetius podotýkal, že až bude vystavěn presbytář (sanctuarium), bude loď dost obšírná, aby pojala v době bohoslužeb věřící lid. Jména stavitelů bohužel autor zprávy neuvádí a nedochoval se ani zmiňovaný plán, jenž byl poslán žadateli zpět.¹¹⁸⁾ Konzistoř nato 1. června 1720 žádané povolení udělila.¹¹⁹⁾

S přestavbou kostela bylo však započato až následujícího roku 1721 a ukončena byla roku 1722; nicméně již 17. června 1721 si „obnovený kostel“ prohlédl opat Hlína.¹²⁰⁾ Soudobý pamětní zápis, dochovaný v poněkud zmateném přepise z 19. století, o obnově chrámu píše, že roku 1721 patronka Eleonora Kristýna hraběnka z Regalu, rozená hraběnka Metternichová, položila základní kámen „do věže téhož kostela,“ zatímco druhý základní kámen „kaple neb zakristie“ položil její syn Maxmilián hrabě z Regalu, a že poté „obě stavení dokonáno jest; že pak ale zdi téhož kostela silného nového klenutí potřebovalo (!), takové až do oblouku u okna vésti, neb polovička kostela zhotovena byla, nic však méně kaple postranní dvě také dostavené, první Nejsvětější Trojice Svaté a druhá svatého Prokopa opata“; německý text vycházející z tohoto zápisu vysvětluje, že kolem kostela byly postaveny postranní pilíře. Pamětní zápis dále uvádí, že „řemeslníci byli Matěj Isthum (v německém textu Isthoum), mistr zednický, Ferdinand Neth, mistr truhlářský, který velký oltář, kazatelnu, mřížky, stolice a kůr literácký zhotovili (!), Antonín Weiss, mistr tesařský, Vitus Biedr, starší tovaryš tesařský“ a že stavba byla dokončena 28. srpna 1722.¹²¹⁾ O zednickém mistru Matěji Isthumovi jinak nic bližšího nevíme; z Humpolce asi nepocházel, neboť v matrikách ani v dalších pramenech se v Humpolci s tímto jménem nesetkáváme. Ferdinand Neth je pak jistě totožný s výše uvedeným Ferdinandem Nytlem, jehož známe ze Želiva; z jeho děl zůstala v humpoleckém kostele již jenom kvalitně provedená kazatelna.¹²²⁾

114) SÚA, Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I., kart. 1087.

115) SÚA, APA I., kart. 1089.

116) SÚA, APA I., sign. A 4/12, fol. 94r - 95r.

117) „(...) ad illud opere Gothico antiquis parietibus capitalibus conformandum novo per totum eget fornice (...).“

118) SÚA, APA I., kart. 1090.

119) SÚA, APA I., sign. A 4/12, fol. 143r - 143v.

120) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 298.

121) SOkA Pelhřimov, Děkaný úřad (dále DÚ) Humpolec, kniha 3, s. 305 až 306; tamtéž, kniha 1, s. 189 - 191.

110) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 297.

111) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 298.

112) PNP, sign. A 24/S, s. 18.

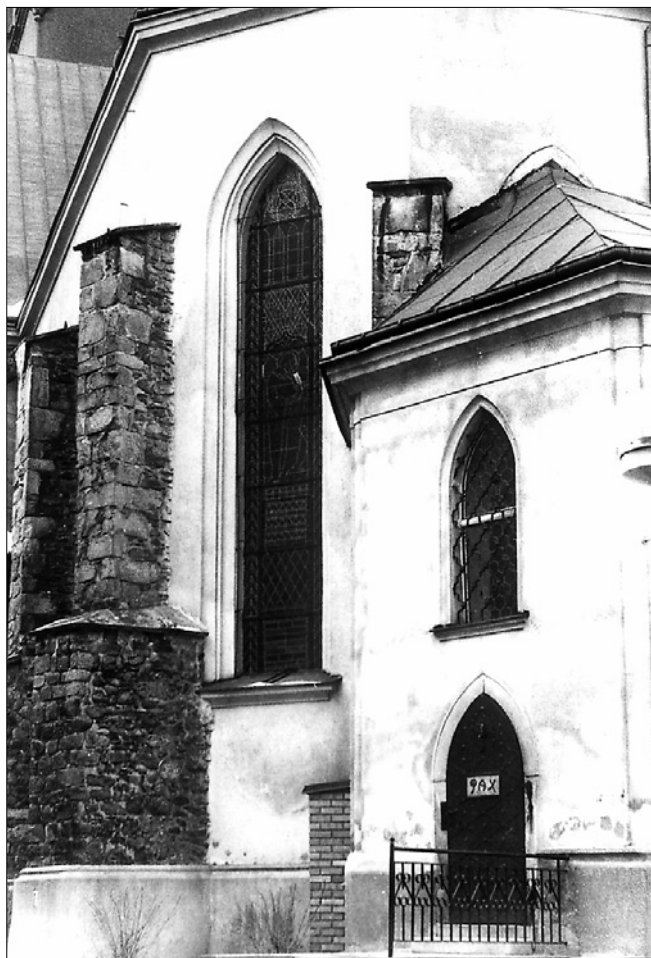
113) SOBa Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 301.

Novým želivským opatem byl roku 1725 zvolen Daniel Antonín Schindler, jenž zastával svůj úřad až do své rezignace roku 1752. Na rozdíl od svého předchůdce si opat Schindler vedl zápisky do kalendářů jen velice stručně, takže pro jeho dobu nás tento důležitý pramen opouští; jedinou výjimku tvoří podrobně vedené zápisy v kalendáři na rok 1726. My se zde ovšem nebudeme zabývat celou dobou vlády opata Schindlera, nýbrž jen prvním desetiletím, v němž byla dokončena obnova klášterního chrámu a na jehož počátku podnikl opat dvě další sakrální stavby na klášterních statcích, na nichž se diskutuje případný Santiniho vliv.

Podle klášterních análů zřídil opat již roku 1726 v konventním chrámu dva postranní oltáře u vchodu do chóru, z nichž pravý se stal oltářem privilegovaným, zatímco oltáře, jež se zde dosud nalézaly, zasvěcené Narození a Vzkříšení Páně, dal přenést do kostela sv. Petra a Pavla. Poté i budovu opatství „*přizpůsobil svaté řeholi, která nařizuje, aby se všichni sytili z jednoho sklepa, a spojil svoji kuchyň s kuchyní konventu v jedno; od základů zřídil spojovací chodbu s novou jídelnou, kterou zároveň se dvěma lepšími pokoji vystavěl z již stojících postranních zdí; jak pokoje hostů, tak své pokoje upravil, pokud to nerovné zdi strpěly, pro pohodlnější bydlení; svoji domácí kapli opatřil jiným vchodem, plastickým dílem a malbou z historie sv. Kříže, tak jak to je vidět dnes. Svůj kostel obohatil o tři zpovědnice. Bránu opatství směrem na východ dal obnovit. (...) V Praze zaplatil sochy sv. Jana Nepomuckého a dvou andělů, postavené v průčelí kostela; a co je ještě velkolepější, ke všem oltářům velkého kostela dal pořídit místo antipendíí mramorované tumbly a la Romana.*“¹²³⁾ Zmínka o „*plastickém díle*“ v opatské kapli se nepochybně vztahuje na štukatérské práce, které zřejmě prováděl štukatér Kašpar Palliari, doložený v želivské matrice k 15. říjnu 1726.¹²⁴⁾

Výše uvedené zprávy análů zčásti potvrzují i opatovy zápisky. Podle nich v roce 1726 pracoval pro klášterní kostel hlavně „*truhlář Jan*“, kterému bylo 27. ledna placeno za „*práci na druhé zpovědnici*“, kterou dokončil 24. února. 14. července dostal zapláceno za „*dokončení třetí zpovědnice*“ a 16. listopadu již za „*práci na čtvrté zpovědnici*“. Zároveň zde však pracoval i „*košetický truhlář*“, jemuž bylo mimo jiné placeno 25. července za dva oltáře, a „*truhlář Jakub*“, jemuž bylo placeno za drobnější práce, a objevují se tu i „*jíhlavští truhláři*“ (snad Václav Höbel s tovaryši, doložení v Želivě o něco později), kteří dostali 6. září 70 zl. za práci na sakristii a zbytek ve výši 30 zl. jim byl doplacen 21. prosince.

I sochařů pracovalo tehdy pro klášter více. Nadále dodával sochařské práce nejmenovaný pražský sochař, neboť 7. ledna bylo placeno „*sochařovu tovaryšovi, jenž doprovázel vůz se sv. Janem Nepomuckým z Prahy*“; 16. ledna pak bylo zapláceno sochařovi „*za sochu sv. Josefa a doprovod dvou andělů*“. „*Za sochu Vzkříšeného Spasitele* bylo 26. března placeno „*nezpěckému sochařovi*“, zatímco roz-

Obr. 10: Kostel sv. Mikuláše v Humpolci, detail (Foto J. Černý, 1986).

sáhlejší práce vykonával „*vyklantický sochař*“, jemuž bylo placeno 31. března za „*práci na oltářích*“ (za „*práci na dvou oltářích*“ bylo nejmenovanému sochaři placeno už 17. února) a za totéž i 12. července, 23. srpna a 16. září. Posléze „*malíř Václav*“ (zřejmě Nosecký) dostal 10. července značnou částku 200 zl. „*za velký obraz*“; za další obrazy bylo 17. prosince posláno 20 zl. do Prahy.¹²⁵⁾ Identifikovat další umělce a řemeslníky zatím nemůžeme, jen zmíněným truhlářem Janem, jenž vytvořil zpovědnice do klášterního kostela, mohl být Jan Fiala, jenž se jako „*Joannes Fiala, truhlář želivskéj*“, vyskytuje ve vojslavické matrice v zápisu z 24. září 1730.¹²⁶⁾

Následujícího roku 1727 opat v klášteře „*k nemocnici připojil kapli, sanktuář velkého kostela opatřil malovanými koberci a letní refektář opatřil ozdobami a nezbytným nábytkem*.“¹²⁷⁾ Dodatek k análům se zmiňuje o tomto zařízení letního refektáře již k roku 1726, když píše, že asi v té době opat „*dal letní refektář zařídit a vyzdobit malířem Janem Kalinou; aby jeho výzdoba byla dokonalejší, dal i stěny opatřit truhlářským dílem a koberci a jeho vchod novými dveřmi, přidav nadto i vlašský krb*.“¹²⁸⁾

Roku 1728 dal opat upravit prostor před klášterním kostelem, o čemž analista píše: „*Když (opat) častěji pozoroval propylaeum velkého kostela, viděl, že jeho krása je*

122) Literátský kůr byl snesen již roku 1810, v letech 1844 - 1845 byly odstraněny lavice a nahrazeny novými (roku 1845 byla též kazatelna přenesena od prvního pilíře kostela k následujícímu), roku 1848 byl odstraněn hlavní oltář a posléze roku 1868 byla návallem lidu vyvrácena i mřížka u hlavního oltáře a nahrazena novou železnou (SOBA Pelhřimov, DÚ Humpolec, kniha 1, s. 196, 199, 201 - 203, 205, 235).

123) PNP, sign. A 24/S, s. 89.

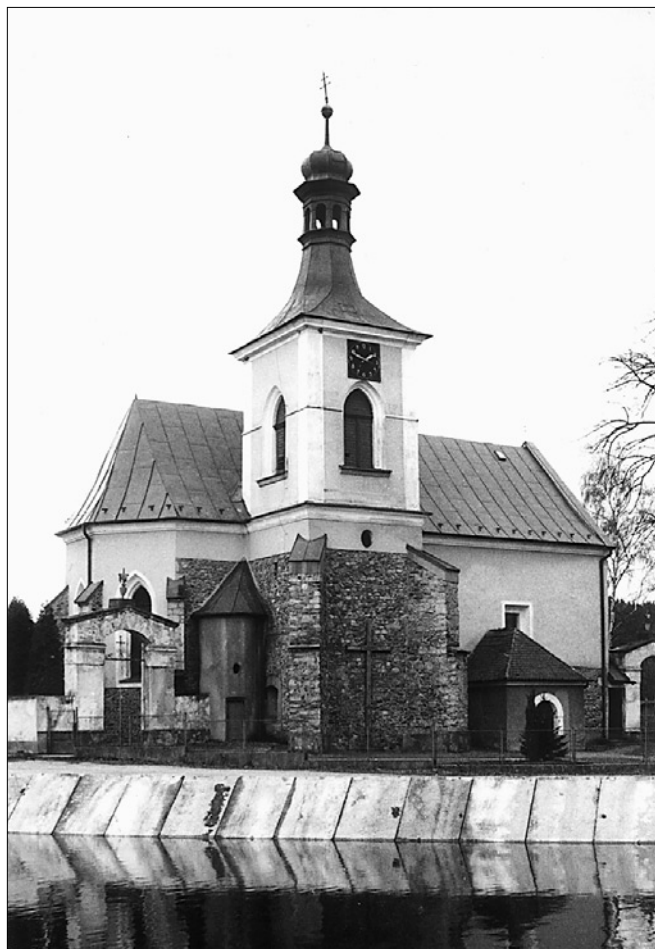
124) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Želiv 2, fol. 197r.

125) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 303.

126) SOBA Třeboň, Matriky, sign. Vojslavice 11, s. 3.

127) PNP, sign. A 24/S, s. 92.

128) Tamtéž, s. 158.

Obr. 11: Kostel sv. Jana Křtitele v Mladých Břístích (Foto J. Chaloupek, 1992).

značně zatemněna přilehlými křivými, zchátralými a temnými budovami; dal se proto rázně do jejich boření a srovnávání se zemí; prostranství před kostelem dal vyrovnat s dolním prostranstvím, obehnat je zdmi, ozdobit sochami a pilastry a také opatřit vodotrysky, tu i tam odtékajícími ze zdí do nádrží, jak to vidíme nyní.“ K této opravě byl za trest nucen přispět i z podvodů usvědčený nájemce klášterního pivovaru, takže se prý říkalo, že je otázkou, zda Želivu prospěl více vařením piva, či ozdobením kostela. Zároveň dal opat naproti kostelu postavit obydlí pro hospodářské úředníky a pod ním stáj pro koně hostů, jakož i „pravidelněji, než byla předtím“, zařídil opatskou zahradu. Posléze konventní kostel opatřil dalšími dvěma oltáři, totiž sv. Prokopa a sv. Jana Nepomuckého, a v blízkosti kláštera dal postavit přístřešek nad studánkou sv. Haštala.¹²⁹⁾

Následujícího roku 1729 opat k obrazu hlavního oltáře, jež namaloval „jistý jihlavský malíř Václav Nosecký“ (zřejmě šlo o výše uvedený obraz, za nějž bylo placeno roku 1726), dal zřídit i samotný oltář, a to od Václava Höbela, „muže v sochařském umění velice zkušeného“; tento oltář poté štafíroval Jan Kalina. Hned poté dal od téhož sochaře zhotovit další dva oltáře, totiž sv. Norberta a sv. Heřmana. Posléze se opat rozhodl zkrášlit klášterní knihovnu a „stejně jako v letním refektáři dal od Jana Kaliny vymalovat trojí stůl (triplicem mensam), tak i v knihovně nařídil znázornit trojí školu (triplicem ... scholam) ve vztahu k Trojici božských osob; což obojí řečený malíř díky své zkušenosti vykonal.“ Když již byla malířská i truhlářská práce hotova, koupil opat v Praze „přepohodlný pulpit pro pohodlí studujících“ ve tvaru kola, na nějž lze umístit 40 i více knih, dílo natolik krásné a nevídané, že obdobné se nachází jen ve strahovské knihovně.¹³⁰⁾

V roce 1731 opat „dal pro konventní kostel u vchodu do chóru od sochaře udělat kromě soch Zvěstování Panny Marie a archanděla Gabriela i slavného Ducha svatého a z větší části je pokrýt dobrým zlatem“ a poté dal na „zpovědnice, truhlářem skvěle zhotovené“, postavit sochy sv. Petra, Dismy, Marie Magdaleny a Marie Egyptské. Aby pak byl klášter nadále chráněn před požáry, svěřil jej opat do ochrany sv. Floriána a sv. Vavřince, jejichž „dvě převelké sochy“ proto „umístil na zdi kostela proti věžím“; poblíž opatského dvora opat také vystavěl dvě kaple zasvěcené těmto ochráncům před ohněm.¹³¹⁾

Roku 1732 opat postavil kamenný „most směrem k Řečici“, ozdobený sochami sv. Norberta a sv. Heřmana; později však opat „domníváje se, že sochy jsou příliš vystaveny nebezpečím, dal je spolu se sochou sv. Jana Nepomuckého a tří andělů přenést do propylaea kostela.“¹³²⁾ Následujícího roku 1733 zřídil opat v klášterním kostele druhý postranní oltář sv. Heřmana, poté „srovnal zdi kláštera zároveň s opatskou zahradou“ a místo zbořené staré stodoly postavil novou naproti dvoru, čímž dosáhl žádoucí symetrie s již stávajícími budovami.¹³³⁾

Posléze roku 1735 byly dokončeny „varhany pro chór řeholníků“, za něž bylo zapláceno 1200 zl., „stally řeholníků“ byly opatřeny sochařskou výzdobou a v kostele byly postaveny poslední dva malé oltáře. Těmito pracemi, jak píše klášterní analista, opat v tom čase „dokončil celou vnitřní výzdobu kostela, jak si to s jednohlasným souhlasem svého konventu předsevzal hned na začátku své vlády.“¹³⁴⁾ Následujícího roku 1736 obnovený kostel vysvětil dne 7. října litoměřický biskup Mořic Saský, pobývajícím tehdy v blízkosti kláštera na svém statku Karlově na Jihlavsku.¹³⁵⁾ Klášterní chrám byl ovšem zdoben i v letech následujících - tak hned asi v roce 1738 dal opat vyzdobit malbami a mřížkami celou kostelní loď, „k čemuž nákres zhotovil znamenitý páter Siard (Nosecký) ze Strahova, tehdy administrátor in temporalibus v Chyšce“ (to je první zmínka o Siardovi Noseckém v souvislosti se želivským klášteřem)¹³⁶⁾ - ale tyto další osudy klášterního chrámu zde již sledovat nebudeme; za ukončení obnovy kostela po požáru roku 1712, jejíž nejdůležitější součástí byla Santiniho činnost v letech 1714 - 1719, lze v souhlase s klášterním analistou považovat zmíněný již rok 1735.

Současně s želivskými stavbami se však opat Schindler od svého nastoupení věnoval i dalším stavbám na klášterních statcích. Hned roku 1726, podle slov analistových, „se obrátil ke kostelu v Mladých Břístích a tam obnovil věž a sanktuář, jež hrozily brzkým zřícením, na věž zavěsil zvony a faru zařídil podle stavu věcí a s ohledem na již stávající budovu lépe, než jak byla předtím.“¹³⁷⁾ V opatových zá-

130) Tamtéž, s. 97 - 98.

131) Tamtéž, s. 105 - 106, 175.

132) Tamtéž, s. 111.

133) Tamtéž, s. 115.

134) Tamtéž, s. 127 - 128.

135) Tamtéž, s. 143 - 145.

136) Tamtéž, s. 252.

137) Tamtéž, s. 89.

piscích z roku 1726 se o stavbě kostela mnoho nedovídáme; jen 30. června dal opat „diskrecí 1 zl. zedníkům a tesařům pracujícím v Brístích“ za to, že „dokončili kapli“ (snad opatskou kapli v klášteře?) a ve dnech 20. června a 14. července bylo vyplaceno 22 (druhá číslice je nečitelná) a 30 zl. „pražskému staviteli“, nepochybně tomu, kdo vedl práci na mladobříštském kostele, i když to není výslovně uvedeno.¹³⁸⁾ Zřejmě klášter měl v této době už zase svého stavitele s pravidelným platem (i když možná, obdobně jako tomu bylo v době Voglerově, zaměstnaným jen na tuto jednotlivou stavební akci, a nikoli dlouhodobě); snad byl tímto „pražským stavitelem“ Václav Býšovec, doložený v klášterních službách o rok později.

Následujícího roku 1727 opat „vida po návratu z Prahy, že ani on, ani jeho konvent nemají pohodlnou rezidenci pro pořádání občasných výletů z kláštera, obnovil podle možností, jak to dovozovaly nerovné zdi, tu, která je ve Lhoticích“; v dodatcích k tomu anály dodávají, že časem opat k této rezidenci připojil i domácí kapli, kterou vybavil oltářem sv. Ludmily, pořízeným předtím pro klášterní kostel, a malbou sv. českých patronů.¹³⁹⁾ To se stalo zřejmě roku 1733, ke kterémužto roku anály uvádějí, že opat „lhotickou rezidenci, věkem se již již řítící, podepřel, opatřil novou jídelnou, dvěma pokoji a novou kaplí, nad vodní nádrží postavil ze sloupů vytesaných z kvádrů luthauz (domum voluptuariam), a takto ji od základů vybudoval.“¹⁴⁰⁾

Roku 1727 byla také zahájena oprava senožatského kostela, o čemž anály uvádějí (mylně až k roku 1728): „Opat se dal toho roku do opravy velmi zchátralého senožatského kostela, pro který na doporučení přijal z Prahy stavitele Václava Býšovce, který pohlížeje na tuto opravu s nechutí a chytě se rychle obohatit o 800 zl., práci na velice zchátralé věži v základech málo vyzkoušel a během jednoho léta ji s velikou škodou spěšně udělal, a když ji pak na podzim chtěl otevřít proražením velikého vchodu v řečené věži, aby se tam mohly konat bohoslužby, zjistil, že věž stojí bez potřebných základů, z kamenů spíše na hromadu namátkou snesených než zednickou prací maltou spojených; protože otvor však již byl učiněn a už se blížila zima, nemoha zachytit vršek dveří do kostela, proražených silou skrz věž, novou maltou a zednickou prací a podepřít je, brzy potom musel vidět nejen zkázu věže, kterou postavil, ale i ohromnou trhlinu nově zatížené kostelní klenby.“ Opat proto přinutil Býšovce, aby se zaručil za to, že opraví kostel, částkou 800 zl., kterou upsal jako hypotéku na pražských domech, přičemž svědky byli dva pražští stavitelé. Opravený kostel poté opat opatřil třemi oltáři, přenesenými z klášterního kostela, varhanami, zvonem a hodinami; kromě toho jej „dal vyzdobit malbami želivského poddaného malíře Jana Kaliny, a ačkoliv kvůli slabosti postranních zdí se neodvážil na ně naložit pravou klenbu, přesto přiměl stavitele k tomu, aby zde byla dosti pohodlně klenba napodobena plastickým dílem.“¹⁴¹⁾

O tom, že se stavbou bylo započato již roku 1727, nás ujišťuje jak pamětní kniha senožatské fary,¹⁴²⁾ tak kniha obligací Nového Města pražského, podle níž si Václav Býšovec již 11. listopadu vypůjčil od želivského kláštera 200

Obr. 12: Kostel sv. Jana Nepomuckého v Senožatech (Foto J. Černý, 1993).

zl.¹⁴³⁾ a poté 21. února 1728 vystavil přímo „v opatství želivském“ dlužní list, v němž vyznává, že má „contract na vystavení kostela v městys Senomatech (!)“, avšak že v jeho nepřítomnosti „skrže neopatrnost palíra a dělníků mých příhoda nenadálá a nešťasná skrže zesutí věže, jakož i spolu musicalního khůru a dílu vrchního klenutí se stala“; Býšovec se proto uvolil zaplatit „ku pomoci a vynahrazení té škody“ 500 (nikoli tedy 800) zl., aby těmito penězi mohl opat zatím vyplácet zedníky i tesaře, a jako zástavu dát své dva domy na Novém Městě pražském. Jako svědci se na této listině podepsali František Maxmilián Kaňka a František Ignác Prée, jejichž přítomnost v Želivě je tedy tímto dlužním listem dokázána.¹⁴⁴⁾ Opat zřejmě povolal oba stavitele, aby se vyjádřili k dalšímu postupu stavby po zřícení věže a klenby; zda a jak do něj Kaňka a Prée zasáhli, nám již prameny neříkají a nedávají ani odpověď na otázku, zda se opat na oba stavitele neobracel i v minulosti. Kostel byl poté opatem posvěcen 10. října 1728.¹⁴⁵⁾

V souvislosti se Santiniho působením v Želivě se naskytá ještě otázka, zda jeho tamní činnost nebyla podnětem pro jiné okolní stavebníky, aby si též nechali zhotovit projekty pro své případné stavby právě od autora přestavby želivského klášterního chrámu. V kraji kolem Želiva, tedy na Humpolecku, Pelhřimovsku či Německobrodsku, se ovšem jinak se stavbami připisovanými Santinimu shledáváme jen ojediněle. Jde v první řadě o budovu probošství kláštera cisterciáček v Pohledu, stavěnou vskutku „pod

138) SOBA Třeboň, ŘPrem Želiv, kniha 303.

139) PNP, sign. A 24/S, s. 92, 164.

140) Tamtéž, s. 115 - 116.

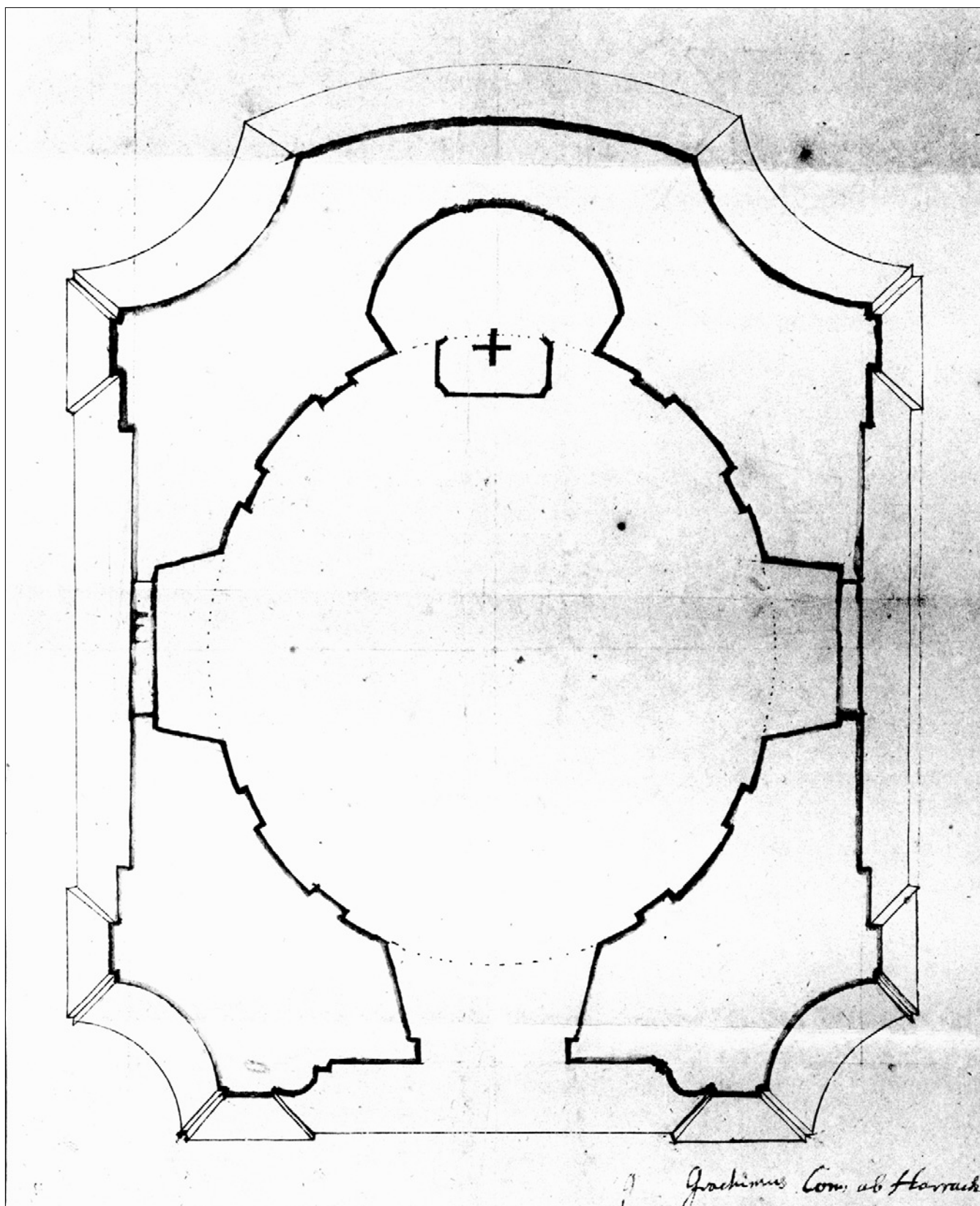
141) Tamtéž, s. 94 - 95, 165.

142) SOKA Pelhřimov, Farní úřad Senožaty, kniha 1, s. 1.

143) Archiv města Prahy, rkp. sign. 3875, fol. 198r - 199r.

144) Tamtéž, fol. 232r - 233v.

145) V. Bezděka, Památky na Želivsku v kraji Čáslavském, s. 134.

Obr. 13: Plán ke stavbě kostela sv. Jana Nepomuckého ve Vyklanticeh z roku 1722 (SÚA, APA I., kart. 1112).

stavitelem a podle plánu urozeného pana Jana Santiniho z Prahy“, ale k níž základní kámen byl položen již 10. května 1710, tedy dříve než Santini začal pracovat pro želivský klášter. Budova proboštství byla benedikována 1. května 1713 a úplně dokončena byla roku 1714; její stavba stála 3800 zl.¹⁴⁶⁾

Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Skále (dnes okres Havlíčkův Brod), postavený v letech 1727 - 1728, nepatřil, jak se někdy uvádí,¹⁴⁷⁾ k panství želivského kláštera, nýbrž k panství krásnohorskému, náležejícímu tehdy si-

146) NUK, sign. VI.B 13.

147) Jan Sedlák, Jan Blažej Santini, Praha 1987, s. 241.

rotkům po svobodném pánu Strakovi z Nedabylic, přičemž poručenskou správu vykonával Karel Dobřenský z Dobřenic;¹⁴⁸⁾ autora projektu ani stavitele kostela neznáme. I výše zmíněná již neuskutečněná stavba kaple v Rozsochatci¹⁴⁹⁾ nebyla nepochybně ovlivněna Santiniho působením v Želivě, neboť Santiniho projekt byl zhotoven v samých počátcích jeho činnosti pro želivský klášter.

Zbývá tedy, pokud víme, jen zajímavá stavba kostela sv. Jana Nepomuckého ve Vyklanticích na Pacovsku, o jejímž autorském určení panují různé názory.¹⁵⁰⁾ Ani zde se nepodařilo autorství archivně doložit, nicméně přesto zprávy písemných pramenů v mnohém doplňují naše znalosti o tomto kostelu. Jeho stavebníkem byl Jan Jáchym hrabě Harrach, jenž koupil vyklantické panství 16. ledna 1722¹⁵¹⁾ a hned v dubnu téhož roku požádal pražskou arcibiskupskou konzistoř o povolení ke stavbě podle přiloženého (a dochovaného) plánu.¹⁵²⁾ Povolení mu poté bylo uděleno a stavba byla zřejmě dokončena roku 1727, neboť v červnu toho roku hrabě žádal konzistoř o povolení, aby nově postavený kostel mohl vysvětit litoměřický biskup Jan Adam hrabě Vratislav z Mitrovic jako - jak žadatel uvádí - „můj hned od prvních studentských let bezmezne milovaný dobrý přítel.“¹⁵³⁾ Žádané povolení obdržel Harrach až 14. listopadu téhož roku, přičemž se zde však pravilo, že vysvěcení má vykonat nám známý ledečský děkan Jan Alexandr Kloffetius.¹⁵⁴⁾ K vysvěcení kostela však tehdy nedošlo, takže Harrach v srpnu 1728 žádal znovu o povolení k tomuto vysvěcení, přičemž tentokrát měl světitelem být želivský opat;¹⁵⁵⁾ k vysvěcení kostela pak došlo v lednu 1729.¹⁵⁶⁾

Se stavbou vyklantického kostela bylo tedy započato ještě za Santiniho života, hrabě Harrach byl nejen sousedem, ale i častým návštěvníkem želivského kláštera, a to nejen v době, kdy sídlil na Vyklanticích, ale i v předešlých letech, kdy od roku 1705¹⁵⁷⁾ do roku 1717¹⁵⁸⁾ byla jeho sídlem blízka Kaliště u Humpolce, a oba církevní hodnostáři, které si hrabě přál mít za světitele kostela, totiž želivský opat a litoměřický (předtím královéhradecký) biskup Vratislav, jsou známi jako Santiniho zaměstnavatelé.¹⁵⁹⁾

Obr. 14: Zámek ve Vyklanticích (Okresní muzeum v Pelhřimově).

Pozoruhodná je rovněž účast „vyklantického sochaře“, tedy asi sochaře pracujícího právě ve Vyklanticích pro svatojanský kostel, na výzdobě želivského klášterního kostela roku 1726. Z těchto důvodů by se Santiniho autorství mohlo zdát značně pravděpodobné, ovšem při nedostatku průkazných archivních dokladů zde rozhodující slovo bude mít slohová analýza, která se však bude muset zabírat i dalšími vyklantickými stavbami, v prvé řadě zámek, postaveným, ovšem podle pozdní zprávy, roku 1729.¹⁶⁰⁾

148) SÚA, APA I., kart. 1173.

149) Viz práce cit. v pozn. 40.

150) Tak J. Sedlák (Jan Sedlák, Jan Blažej Santini, Praha 1987, s. 241) připsuje stavbu Santinimu, zatímco I. Kořán (Umělecké památky Čech 4, s. 290) považuje za pravděpodobnější autorství Kiliána Ignáce Dientzenhofera.

151) SÚA, Desky zemské větší (dále DZV) 496 O 9v - O 14r.

152) SÚA, APA I., kart. 1112.

153) SÚA, APA I., kart. 1171.

154) SÚA, APA I., sign. A 7/3.

155) SÚA, APA I., kart. 1112.

156) Jaroslav Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen 6. Czaslauer Kreis, Praha - Vídeň 1787, s. 196.

157) SÚA, DZV 490 F 21r - F 24v.

158) SÚA, DZV 494 I 19v - I 24v.

159) O biskupu Vratislavovi z Mitrovic a jeho vztahu k Santinimu viz Ivo Kořán, Umění a umělci baroka v Hradci Králové, Umění 24, 1976, s. 48 - 56.

160) Viz pozn. 156

SANTINI IN ŽELIV

Zwischen die grossen Kloster der alten Orden, die sich in dem Zeitabschnitt des Barocks durch umfangreiche Bautätigkeit ausgezeichnet hatten, gehört das bisher etwas vergessene Prämonstratenserkloster in Želiv (Bez. Pelhřimov), und zwar besonders in der Zeit der Regierung der Äbte Hieronymus Hlina (1703 - 1725) und Daniel Anton Schindler (1725 - 1752). Während die Äbte von Želiv am Anfang als Baumeister vorwiegend südböhmische Maurermeister italienischer Abstammung beschäftigten, wie es Jakob Anton Maggi aus Hluboká an der Moldau vom Jahre 1678, Anton Alferi aus Červená Řečice am Anfang des 18. Jahrhunderts und Anton Scotti aus Počátky in den Jahren 1710 - 1714 waren, berief Abt Hlina nach einem grossen Brand des Klosters und des Konventdomes am 16. Juni 1712 (nach den ersten nicht vollen zwei Jahren der Instandsetzungen, wo er sich mit dem bisherigen Baumeister Scotti zufriedensetzte) auf Rat seines Freundes Bonifatius Blahna, des Abtes des Zisterzienserklosters in Sedlec bei Kutná Hora im Frühling 1714 nach Želiv den Prager Architekten Johann Blasius Santini, nach dessen Plänen die Erneuerung des Klosterdomes in den folgenden Jahren durchlief (über eventuelle Projekte weiterer Bauten von Santini im Klosterareal haben wir keine Nachrichten).

Santini reiste in das Želivkloster vom Jahre 1714 bis zu dem Ende des Jahres 1719 und arbeitete zweifellos nicht nur Pläne aus, aber er führte auch eine gewisse Bauaufsicht durch, für die er extra honoriert wurde. Trotzdem war er kein durchführender Baumeister, noch ordentlicher Baumeister des Klosters mit regelmässigem Jahresgehalt. Das war am Anfang Santinis Tätigkeit im Jahre 1714 noch der bisherige Klosterbaumeister Scotti, vom Anfang des Jahres 1715 bis zum Anfang des Jahres 1720 dann der Maurermeister aus Kutná Hora Johann Jakob Vogler, den zweifellos Santini nach Želiv brachte, mit dem Vogler öfters zusammenarbeitete (Sedlec, Žďár an der Sázava). Abt Hlina unterscheidet auch in seinen Eintragungen streng zwischen Baumeister (aedilis), was Vogler war, und „Herrn Santini“, angeführt ohne diese Bezeichnung.

Diese Situation bei den Bauten des Želivklosters ist ein weiterer Beleg der bisher bestrittenen Wirklichkeit, dass ein ordentlicher Baumeister der weltlichen oder kirchlichen Herrschaft nicht immer gleichzeitig der Projektant der Bauten, die diese Herrschaft gerade baute, sein musste; für diese Tatsache haben wir übrigens schon mehrere Beweise von einer grösseren Anzahl der Bauherren (Benediktiner in der Prager Altstadt, Grafen Wallenstein aus Duchcov, Grafen Černín aus Jindřichův Hradec).

Im Lichte dieser Erkenntnisse ist es nötig über die Frage nachzudenken, ob Johann Blasius Santini konkret ein durchführender Baumeister im rechten Sinne des Wortes war und ob er überhaupt eine Baumeisterberechtigung hatte. Nicht nur die Želivquellen, aber auch weitere Archivalien (z.B. Schriftstücke, die mit Santinis Streit nach dem Tode seines Bruders zusammenhängen) scheinen eher den Eindruck zu erwecken, dass Santini, wenn er überhaupt gelernter Maurermeister war, was ziemlich fraglich ist, seine Bauten offensichtlich selbst nicht durchführte.

Auch nach Santinis Fortgang aus den Diensten des Klosters setzte sowohl eine umfangreiche Tätigkeit an der Ausschmückung des Klosterdomes fort (die Maler Wenzel Nosecký und Johann Kalina, ein unbekannter Prager Bildhauer und der Bildhauer Wenzel Höbel aus Jihlava, die Schreiner Ferdinand Nítl und Johann Fiala), ausgeweiht im Jahre 1736, als auch die Bautätigkeit auf dem Klosterherrschaftsgut. Noch unter dem Abt Hlina kam es in den Jahren 1721 - 1723 zur Instandsetzung der Kirche in Vojslavice und in den Jahren 1721 und 1722 zum Umbau der Pfarrkirche in Humpolec; Pläne zu beiden Umbauten verfertigte offensichtlich noch Santini (für Vojslavice im Jahre 1714 und für Humpolec - vielleicht - im Jahre 1715). Unter Hlinas Nachfolger Schindler wurde im Jahre 1726 von einem nichtgenannten „Prager Baumeister“ die Kirche in Mladé Břístě in den Jahren 1723 und 1733 die Klosterresidenz in Lhotice und in den Jahren 1727 - 1728 vom Prager Baumeister Wenzel Byšovec die Kirche in Senožaty umgebaut; nach dem Einsturz des Turmes und des Gewölbes, zu dem es während dieses Umbaus kam, wurden nach Želiv die Prager Baumeister Franz Maximilian Kaňka und Franz Ignaz Prée vorgeladen.

Die Frage ist eventueller Einfluss der Želivbauten von Santini auf nahe und weiter entlegene Umgebung. Offen bleibt diese Frage namentlich im Falle der Kirche in den nicht entfernten Vyklantice, erbaut in den Jahren 1722 - 1728.

ABBILDUNGEN

- 1: Barock-Želiv, Gravierung aus dem Buch: Daniel Antonius Schindler, *Westigium in via Maris, Pragae* 1721.
- 2: Anblick des Klosters von Želiv (Bezirksmuseum in Pelhřimov).
- 3: Želivkloster nach dem Brand vom 12. August 1907 (Bezirksmuseum in Pelhřimov).
- 4: Fassade der Klosterkirche der Geburt von Jungfrau Maria aus dem Jahre 1720 und zweier Engel aus dem Jahre 1721 von einem unbekannten „Prager Bildhauer“ stammend (Bezirksmuseum in Pelhřimov).
- 5: Fassade der Klosterkirche der Geburt von Jungfrau Maria in Želiv, heute (Lichtbild V. Martinek).
- 6: Interieur der Klosterkirche der Geburt von Jungfrau Maria in Želiv (Lichtbild V. Martinek).
- 7: Kirche des hl. Nikolaus in Humpolec vor der gotischen Umgestaltung aus dem Jahre 1895 (Museum von Aleš Hrdlička in Humpolec).
- 8: Kirche des hl. Nikolaus in Humpolec vor der gotischen Umgestaltung aus dem Jahre 1895 (Museum von Aleš Hrdlička in Humpolec).
- 9: Kirche des hl. Nikolaus in Humpolec, heute (Lichtbild J. Černý. 1986).
- 10: Kirche des hl. Nikolaus in Humpolec, Detail (Lichtbild J. Černý 1986).
- 11: Kirche des hl. Johannes des Täuflers in Mladé Břístě (Lichtbild J. Chaloupek, 1992).
- 12: Kirche des hl. Johannes von Nepomuk in Senožaty (Lichtbild J. Černý, 1993).
- 13: Bauplan der Kirche des hl. Johannes von Nepomuk in Vyklantice aus dem Jahre 1722 (SÚA, APA I., Kart. 1112).
- 14: Schloß in Vyklantice (Bezirksmuseum in Pelhřimov).